Pesa

Mwongozo wa Mwalimu Darasani, Neno kwa Neno

Sehemu ya Tano. Kuweka Akiba na Riba Mchanganyiko

na Evan Millner

Abecedaria Press · Universitas Scholarium

Kitabu kimoja cha darasani kwa mwalimu. Wanafunzi hawahitaji vitabu vya kiada.
Hiki ni kitabu cha mwalimu. Mwalimu anahitaji nakala hii moja tu. Wanafunzi hawahitaji kitabu cha kiada.

Unahitaji: kitabu hiki, ubao na chaki.
Kila mwanafunzi anahitaji: daftari la kawaida la shule, rula, na kalamu au penseli.

Katika daftari, kila somo linaanza kwenye ukurasa mpya, pamoja na kichwa cha somo, kilichopigiwa mstari, na tarehe.

Kila somo linakuongoza: nini cha kusema, nini cha kuandika ubaoni, na wanafunzi wanaandika nini.

Sehemu ya Tano. Kuweka Akiba na Riba Mchanganyiko

Somo 20. Kwa Nini Tuweke Akiba?

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- kopo dogo au sanduku dogo lenye tundu juu (sanduku la akiba)
- vitu vidogo thelathini: mawe, maharagwe au vifuniko vya chupa (kila kimoja ni $5)
- kwa Zoezi 4A: mawe mengine sitini kwa kila kikundi cha wanafunzi (hapa kila jiwe ni $100)
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako huenda polepole katika hesabu, fanya Mazoezi 4, 4A na 5 katika kipindi cha pili.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Kuweka akiba ni kutunza baadhi ya pesa sasa, ili uzitumie baadaye.
2. Pesa kidogo kila siku hukua na kuwa kiasi kikubwa. $5 kwa siku ni $150 kwa mwezi.
3. Watu huweka akiba kwa sababu mbili: kwa dharura, na kwa lengo.
4. Weka akiba kwanza, kisha tumia pesa. Akiba inaingia katika bajeti juu kabisa ya upande wa KUTOKA.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Watu wengi wanaoweka akiba hawana pesa nyingi. Wanaweka akiba kidogo, tena na tena. $5 kwa siku inaonekana ndogo mno kuwa na maana. Lakini kwa siku 30 ni $150, na kwa mwaka mmoja ni zaidi ya $1,800.

Sababu ya kwanza ya kuweka akiba ni dharura: mtoto mgonjwa, paa lililovunjika. Mtu mwenye akiba anaweza kulipa. Mtu asiye na akiba lazima akope, na mara nyingi anarudisha zaidi (Masomo 18 na 19).

Sababu ya pili ni lengo: mbuzi, cherehani, ada ya shule mwaka ujao. Tafuta bei ya lengo. Kisha tafuta kiasi cha kuweka akiba kila wiki, na kwa muda gani.

Pesa zinazokuja wakati wa mavuno tu. Wakulima wengi hupata pesa zao nyingi mara moja kwa mwaka, baada ya mavuno. Pesa hizo lazima zidumu mpaka mavuno yanayofuata. Mara nyingi familia inatumia pesa nyingi katika miezi mizuri. Kisha msimu wa njaa unakuja (Somo 16), na familia inalazimika kukopa. Kwa hiyo pesa za mavuno pia ni akiba. Kwanza tunza pesa za mbegu na ada ya shule. Kisha gawa pesa zilizobaki katika mafungu sawa, fungu moja kwa kila mwezi mpaka mavuno yanayofuata. Tumia pesa za fungu moja kila mwezi, na si zaidi. Zoezi 4A linafanyia mazoezi jambo hili. Wanafunzi wanagawa mawe katika mafungu, kwa hiyo hawahitaji aina mpya ya hesabu.

Akiba katika bajeti. Watu wengi huweka akiba ya baki tu, na mara nyingi hakuna baki. Kwa hiyo katika kitabu hiki tunaweka akiba kwanza. Tunaandika akiba kwenye mstari wa kwanza wa upande wa KUTOKA wa bajeti (Somo 10). Pesa zinatoka kwenye pochi na kuingia kwenye sanduku la akiba, lakini bado ni pesa za mtu huyo mwenyewe.

Akiba katika kitabu cha taslimu. Mwanafunzi anayeweka kitabu cha taslimu (Somo 14) anaandika pesa za sanduku la akiba katika safu wima ya KUTOKA: "kwenda kwenye sanduku la akiba". Sasa taslimu iliyo kwenye pochi imepungua, kwa hiyo salio pia lazima lipungue. Pesa zikirudi kutoka kwenye sanduku, zinaingia katika safu wima ya KUINGIA: "kutoka kwenye sanduku la akiba". Hivyo taslimu na salio bado vinakubaliana (Somo 15). Sanduku la akiba lina kumbukumbu yake. Somo 21 linaionyesha.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

Inua sanduku la akiba juu.

M. Hili ni sanduku la Fatuma. Kila siku anatia ndani yake sarafu moja ya $5. Kuna kiasi gani ndani yake baada ya wiki moja?
W. $35.

Weka mawe chini moja baada ya jingine. Wanafunzi wanahesabu kwa sauti kwa tano tano: 5, 10, 15 … mpaka 150.

M. Jiwe moja ni siku moja. Kuna kiasi gani sandukuni baada ya siku 30?
W. $150.

M. Ndiyo. Fatuma hatumii pesa hizi. Anazitunza kwa ajili ya baadaye. Huku ni kuweka akiba. Pesa zilizo sandukuni ni akiba yake.

M. Siku moja mwana wa Fatuma anaugua. Anahitaji $100 kwa dawa leo. Anaweza kufanya nini?
W. Anaweza kuchukua pesa kutoka kwenye sanduku lake.

M. Na mwanamke asiye na akiba?
W. Lazima akope. Lazima arudishe zaidi.

M. Ndiyo. Jambo baya linalokuja ghafla na linahitaji pesa sasa ni dharura.

M. Fatuma pia anataka mbuzi. Mbuzi anagharimu $500. Baada ya mwezi mmoja ana $150. Je, inatosha?
W. Hapana.

M. Ana kiasi gani baada ya miezi miwili? Baada ya mitatu? Baada ya minne?
W. $300. $450. $600.

M. Baada ya miezi minne anaweza kununua mbuzi. Mbuzi ni lengo lake.

M. Kofi anasema, "$5 ni ndogo mno. Kuweka akiba ni kwa matajiri tu." Unamwambia Kofi nini?
W. Viasi vidogo hukua. $5 kwa siku ni $150 kwa mwezi.

Kisha fuata hatua hizi.

1. Chora bajeti ya Fatuma ya mwezi mmoja ubaoni. Fatuma analima mboga na kuziuza.

Fatuma, mwezi mmoja: KUINGIA	**Fatuma, mwezi mmoja: KUTOKA**
mauzo ya mboga $900	sanduku la akiba $150
	chakula $400
	shule $200
	maji $60
	sabuni $40
JUMLA KUINGIA $900	**JUMLA KUTOKA** $850

BAKI = $900 − $850 = $50

2. Onyesha *sanduku la akiba $150*. Sema: "Fatuma anaandika akiba yake kwanza. Anaweka akiba kwanza. Kisha anatumia pesa."
3. Uliza: "Je, hizo $150 zimepotea?" Tarajia: "Hapana. Bado ni pesa za Fatuma. Ziko kwenye sanduku lake."

Mwanafunzi akisema, "Sina kitu cha kuweka akiba": tazameni upande wa KUTOKA pamoja. Je, kuna takwa dogo, kama chai ya Kofi katika Somo 9? Hata $1 kwa siku ni $30 kwa mwezi. Sema, "Anza kidogo. Viasi vidogo hukua."

Mwanafunzi akisema, "Mimi ninaweka akiba katika mbuzi, si katika pesa": sema, "Ndiyo. Huko pia ni kuweka akiba. Unaweza kumuuza mbuzi baadaye." Kisha uliza, "Je, mbuzi anaweza kufa? Je, pesa zinaweza kuibiwa?" Kila njia ya kuweka akiba ina upande mzuri na upande mbaya.

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno manne ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kuweka akiba	Kutunza pesa sasa, bila kuzitumia, ili uje kuzitumia baadaye.
akiba	Pesa unazoweka akiba.
lengo	Kitu unachowekea akiba.
dharura	Jambo baya linalokuja ghafla na linahitaji pesa sasa.

Kariri

> **Kuweka akiba ni kutunza baadhi ya pesa sasa, ili uzitumie baadaye.**
>
> **Weka akiba kwanza. Kisha tumia pesa.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache hapo mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja,

mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Fatuma anaweka akiba $5 kwa siku. Ana kiasi gani baada ya siku 30?
2. Taja sababu mbili za kuweka akiba.
3. Dharura ni nini? Toa mfano mmoja.
4. Lengo ni nini? Toa mfano mmoja.
5. Fatuma anaandika akiba yake wapi katika bajeti yake? Kwa nini?

Zoezi 2. Dharura au lengo?

Kwa Mwalimu: andika herufi mbili na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Baada ya kila sentensi, wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja kwenye madaftari yao.

- **D** ikiwa ni dharura.
- **L** ikiwa ni lengo.

Mfano. Mbuzi wa Juma anavunjika mguu. Anahitaji pesa kwa daktari wa mifugo leo. — **D**. Linakuja ghafla, na linahitaji pesa sasa.

1. Grace anataka cherehani mwaka ujao.
2. Moto unaunguza karakana ya Peter. Anahitaji vifaa vipya sasa.
3. Mtoto wa Ama ni mgonjwa. Anahitaji dawa leo.
4. Halima anataka nyundo mpya baada ya miezi mitatu.
5. Thandi anataka kumtembelea mama yake mwishoni mwa mwaka.

6. Dhoruba inavunja paa la nyumba ya Musa. Mvua inaingia ndani.
7. Kofi anaweka akiba kwa ajili ya baiskeli.
8. Mwizi anachukua sindano za Grace. Anahitaji sindano mpya kwa kazi yake kesho.
9. Ama anaweka akiba kwa ajili ya kibanda sokoni.
10. Peter anataka ada ya shule ya binti yake mwaka ujao.

Zoezi 3. Kuna kiasi gani sandukuni?

Kwa Mwalimu: andika mfano na sentensi sita ubaoni. Wanafunzi wanaandika hesabu na jibu kwa kila sentensi. Wanaweza kujumlisha, au kuhesabu kwa tano tano au kwa kumi kumi.

Mfano. Fatuma anaweka akiba $5 kila siku kwa siku 4. → 5 + 5 + 5 + 5 = 20. **Ana $20.**

1. Kofi anaweka akiba $5 kila siku kwa siku 6.
2. Grace anaweka akiba $10 kila siku kwa siku 5.
3. Halima anaweka akiba $20 kila wiki kwa wiki 4.
4. Peter anaweka akiba $50 kila wiki kwa wiki 3.
5. Musa anaweka akiba $100 kila mwezi kwa miezi 6.
6. Fatuma anaweka akiba $5 kila siku kwa siku 30.

Zoezi 4. Lini pesa zinatosha kwa lengo?

Kwa Mwalimu: andika mfano ubaoni. Soma kila sentensi kwa sauti na uiandike ubaoni. Wanafunzi wanaandika akiba siku kwa siku (au wiki kwa wiki, au mwezi kwa mwezi). Wanasimama kwenye kiasi cha kwanza kinachotosha. Kisha wanaandika jibu.

Mfano. Fatuma anataka mbuzi. Anagharimu $500. Anaweka akiba $150 kwa mwezi.

mwezi 1 — $150 · mwezi 2 — $300 · mwezi 3 — $450 · mwezi 4 — $600 **Anaweza kununua mbuzi katika mwezi wa 4.**

1. Kofi anataka daftari. Linagharimu $20. Anaweka akiba $5 kwa siku.
2. Grace anataka kuku. Anagharimu $150. Anaweka akiba $50 kwa wiki.
3. Ama anataka mbuzi. Anagharimu $500. Anaweka akiba $100 kwa wiki.
4. Halima anataka safari ya basi kwenda mjini. Inagharimu $30. Anaweka akiba $10 kwa siku.
5. Juma anataka mbuzi. Anagharimu $500. Anaweka akiba $200 kwa mwezi.

Zoezi 4A. Fanya pesa za mavuno zidumu.

Kwa Mwalimu: andika mfano na sentensi nne ubaoni. Mpe kila kikundi cha wanafunzi mawe 60. Katika zoezi hili kila jiwe ni $100. Wanafunzi wanagawa mawe katika mafungu, fungu moja kwa kila mwezi, jiwe moja baada ya jingine. Kisha wanahesabu fungu moja. Wanafunzi wa haraka wanaweza kujaribu kiasi na kukikagua kwa hesabu, kama mfano.

Mfano. Juma anauza mahindi yake mwezi Juni. Anapata $6,000. Pesa za mavuno yanayofuata zinakuja baada ya miezi 12.

Mawe 60 katika mafungu 12: mawe 5 katika kila fungu. Mawe 5 ni $500.
Kagua: 12 × $500 = $6,000.
Juma anaweza kutumia pesa $500 kila mwezi.

1. Amos anapata $3,000 wakati wa mavuno. Pesa za mavuno yanayofuata zinakuja baada ya miezi 6.
2. Fatuma anapata $1,200 kwa maharagwe yake. Lazima zidumu miezi 4.
3. Juma anapata $6,000. Kwanza anatunza $1,200 kwa mbegu na ada ya shule. Pesa zilizobaki lazima zidumu miezi 12.
4. Halima anapata $2,400. Lazima zidumu miezi 12. Familia yake inahitaji $300 kila mwezi. Je, zinatosha?

Zoezi 5. Andaa bajeti ya Thandi. Weka akiba kwanza.

Kwa Mwalimu: andika mstari wa mfano na taarifa ubaoni, kwa mpangilio huu uliochanganyika. Zisome kwa sauti. Wanafunzi wanachora mstari wa KUINGIA na KUTOKA wa Thandi kwa mwezi mmoja. Wanaweka akiba kwenye mstari wa kwanza wa KUTOKA. Kisha wanaandika JUMLA KUINGIA, JUMLA KUTOKA na BAKI.

Mfano. Mstari wa kwanza wa upande wa KUTOKA wa Thandi: **sanduku la akiba $200**

Taarifa: chakula $800 · mshahara $2,000 · safari za basi $120 · sanduku la akiba $200 · chumba chake $500 · kwa mama yake $300 · sabuni $40

Kisha jibu: Thandi anaweka akiba kiasi gani kwa miezi 6?

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: mwombe kila mwanafunzi achague lengo moja akiwa nyumbani na atafute bei yake. Waombe pia watafute mahali ambapo watu wa kijiji chenu wanaweka akiba yao. Je, kuna watu wanaokutana na kuweka akiba pamoja? Somo 21 linaanza na majibu yao. Usimwulize mwanafunzi yeyote ana pesa kiasi gani.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. $150. 2. Kwa dharura, na kwa lengo. 3. Jambo baya linalokuja ghafla na linahitaji pesa sasa (mtoto mgonjwa, paa

lililovunjika). 4. Kitu unachowekea akiba (mbuzi, ada ya shule). 5. Kwenye mstari wa kwanza wa upande wa KUTOKA. Anaweka akiba kwanza, kisha anatumia pesa.

Zoezi 2. 1 L · 2 D · 3 D · 4 L · 5 L · 6 D · 7 L · 8 D · 9 L · 10 L

Namba 8: Grace anahitaji sindano kesho kwa kazi yake. Jambo hili linakuja ghafla, kwa hiyo ni dharura. *Namba 4, 5 na 10:* mtu huyo anajua habari zake miezi kadhaa kabla. Kwa hiyo ni malengo.

Zoezi 3. 1. $30 · 2. $50 · 3. $80 · 4. $150 · 5. $600 · 6. $150 (5 × 30 = 150)

Zoezi 4. 1. 5, 10, 15, 20: siku ya 4. · 2. 50, 100, 150: wiki ya 3. · 3. 100, 200, 300, 400, 500: wiki ya 5. · 4. 10, 20, 30: siku ya 3. · 5. 200, 400, 600: mwezi wa 3 (Juma ana $100 zaidi ya bei).

Zoezi 4A.

1. Mawe 30 katika mafungu 6: 5 katika kila fungu. $500 kila mwezi. (6 × $500 = $3,000)
2. Mawe 12 katika mafungu 4: 3 katika kila fungu. $300 kila mwezi. (4 × $300 = $1,200)
3. $6,000 − $1,200 = $4,800. Mawe 48 katika mafungu 12: 4 katika kila fungu. $400 kila mwezi. (12 × $400 = $4,800)
4. Hapana. Mawe 24 katika mafungu 12: 2 katika kila fungu, kwa hiyo ni $200 tu kila mwezi. Familia yake inahitaji $300. Kwa miezi 12 hiyo ni $3,600 (12 × $300). Anahitaji $1,200 zaidi. Lazima apunguze KUTOKA au aongeze KUINGIA (Somo 10).

Namba 4: zungumza na darasa kuhusu Halima. Anaweza kulima zao la pili, kuuza mayai, au kutumia pesa kidogo zaidi kwa matakwa. Asipange kukopa kila msimu wa njaa (Somo 19).

Zoezi 5.

Thandi, mwezi mmoja: KUINGIA	**Thandi, mwezi mmoja: KUTOKA**
mshahara $2,000	sanduku la akiba $200
	chakula $800
	chumba chake $500
	kwa mama yake $300
	safari za basi $120
	sabuni $40
JUMLA KUINGIA $2,000	**JUMLA KUTOKA** $1,960

BAKI = $2,000 − $1,960 = $40

Mistari mingine ya KUTOKA inaweza kuja kwa mpangilio wowote. Akiba tu ndiyo lazima iwe ya kwanza. Hizi ni namba za Thandi kutoka Somo 10, na akiba mahali pa shati jipya. Kwa miezi 6 Thandi anaweka akiba $200 mara sita = $1,200.

Somo 21. Mahali pa Kuweka Akiba

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- sanduku la akiba la Fatuma kutoka Somo 20
- kufuli na ufunguo, kama unavyo (si lazima)
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako wana maswali mengi kuhusu vikundi vya akiba, fundisha somo hili katika vipindi viwili.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Akiba nyumbani si salama. Mwizi, moto au panya wanaweza kuichukua. Bei hupanda.
2. Kikundi cha akiba kinakutana, kinaweka akiba, kinawakopesha wanachama wake na kinagawana pesa.
3. Akaunti ya benki au akaunti ya simu inakutunzia pesa.
4. Usimwambie mtu yeyote namba yako ya siri. Kamwe usimpe akiba yako mgeni anayeahidi faida kubwa.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Nyumbani. Pesa zilizo nyumbani zinaweza kuibiwa au kuungua, na panya hula noti za karatasi. Mtu anaziona kila siku na anatamani kuzitumia. Bei pia hupanda (Somo 16), kwa hiyo pesa zinazokaa nyumbani kwa miaka mingi zinanunua vitu vichache zaidi.

Kikundi cha akiba. Katika vijiji vingi watu 15 hadi 25 wanaunda kikundi cha akiba. Wanakutana kila wiki, na kila mwanachama anaweka pesa. Mwanachama mmoja anaandika kila kiasi katika

kumbukumbu. Pesa zinakaa katika sanduku lenye kufuli tatu, na wanachama watatu tofauti kila mmoja anashika ufunguo mmoja.

Kikundi kinawakopesha wanachama wake pesa kutoka sandukuni, na mkopaji anarudisha zaidi kidogo. Baada ya takriban mwaka mmoja kikundi kinafungua sanduku na kugawana pesa zote. Kila mwanachama anapata akiba yake, na mgao wa pesa za ziada. (Katika aina nyingine ya kikundi, wanachama wanachukua pesa zote kwa zamu, na pesa hazikui.)

Kagua kumbukumbu ya kikundi. Kila mwanachama pia ana kitabu chake kidogo. Katika kila mkutano, mwanachama anayeandika kumbukumbu anaandika kiasi katika kumbukumbu ya kikundi na katika kitabu cha mwanachama. Mwanachama anakagua kwamba viwili hivyo vinakubaliana. Mwanachama asiyeweza kusoma anamwomba mtu anayemwamini akague. Pesa zinarudi tu siku ya kugawana. Kila kikundi kinachagua siku yake ya kugawana, kwa hiyo uliza unapojiunga. Lengo la akiba linapaswa kuwa na tarehe ya siku hiyo au baada yake.

Benki na akaunti ya simu. Benki inakutunzia pesa na inakupa kumbukumbu yake. Katika nchi nyingi serikali inakagua benki. Lakini benki inaweza kuwa mbali, inaweza kuomba karatasi zenye jina lako, na inaweza kuchukua kiasi kidogo kila mwezi.

Katika nchi nyingi kampuni ya simu pia inatunza pesa katika akaunti. Unaweza kutuma na kupokea pesa kwa simu. Namba ya siri (PIN) inalinda akaunti. Kampuni haiombi namba hii kamwe, kwa hiyo mtu anayeiomba ni mwizi. Baada ya kila malipo, kampuni inatuma ujumbe. Ujumbe huu ni risiti. Uutunze.

Matapeli. Mgeni anaahidi kuzifanya pesa zako ziwe mara mbili katika wiki chache. Anawalipa watu wa kwanza kwa pesa za watu wanaokuja baadaye, kisha anaondoka na kila kitu. Fundisha kanuni hii: mtu akiahidi faida kubwa sana kwa haraka, tunza pesa zako.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Kubali jibu lolote lenye maana ileile. Anza na majibu ya wanafunzi kutoka Somo 20: watu wa kijiji chenu wanaweka akiba yao wapi?

M. Fatuma anaweka sanduku lake la akiba chini ya kitanda chake. Ni mambo gani mabaya yanayoweza kulipata?
W. Mwizi anaweza kulichukua. Moto unaweza kuliunguza. Panya wanaweza kula noti.

M. Fatuma analiona sanduku kila siku. Anatamani kufanya nini?
W. Anatamani kutumia pesa.

M. Katika Somo 16 tuliona kwamba bei hupanda. Nini kinatokea kwa pesa zinazokaa nyumbani kwa miaka mingi?
W. Zinanunua vitu vichache zaidi.

M. Kwa hiyo akiba nyumbani si salama. Sasa Fatuma anajiunga na kikundi cha akiba. Wanawake ishirini wanakutana kila wiki.

Kisha fuata hatua hizi.

1. Chora sanduku ubaoni. Chora kufuli tatu juu yake. Andika *Kikundi cha akiba cha Fatuma* juu ya mchoro.
2. Sema: "Kila wiki kila mwanachama anaweka $50 ndani ya sanduku. Mwanachama mmoja anaandika kiasi hicho katika kumbukumbu."
3. Uliza: "Wanachama watatu wanashika funguo tatu. Kwa nini?" Tarajia: "Ili mtu mmoja asiweze kufungua sanduku peke yake."

4. Sema: "Ama anahitaji $200 kwa ajili ya kuku wake. Kikundi kinamkopesha pesa hizo kutoka sandukuni. Baadaye anarudisha $220."
5. Sema: "Mwishoni mwa mwaka kikundi kinafungua sanduku. Kila mwanachama anapata akiba yake. Pia anapata mgao wa pesa za ziada."
6. Sema: "Fatuma ana kitabu chake kidogo. Kila wiki $50 zinaandikwa ndani yake, na katika kumbukumbu ya kikundi. Fatuma anakagua kwamba viwili hivyo vinakubaliana."

M. Benki pia inatunza pesa. Fatuma anafungua akaunti benki. Benki inampa nini?
W. Kumbukumbu ya pesa zake.

M. Baadhi ya watu wanatunza pesa katika akaunti ya simu. Ni kitu gani wasichopaswa kumwambia mtu yeyote kamwe?
W. Namba ya siri.

M. Mgeni anasema, "Nipe $100. Mwezi ujao nitakupa $200." Unafanya nini?
W. Ninatunza pesa zangu. Anasema uongo.

Mwanafunzi akisema, "Benki ni kwa matajiri tu": sema, "Baadhi ya benki zinatunza akaunti ndogo. Kwanza uliza benki inachukua kiasi gani kila mwezi. Kikundi cha akiba ni kwa kila mtu."

Mwanafunzi akisema, "Binamu yangu alipata $200 kwa $100 kutoka kwa mtu yule": sema, "Watu wa kwanza mara nyingi hupata pesa. Ni pesa za watu wanaokuja baadaye. Watu wanaokuja baadaye wanapoteza kila kitu."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno manne ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
salama	Si rahisi kupotea, kuibiwa au kuungua.
benki	Biashara inayotunza pesa za watu na inayowakopesha watu pesa.
akaunti	Pesa zako na kumbukumbu yake, zinazotunzwa kwa ajili yako na benki au kampuni ya simu.
kikundi cha akiba	Kikundi cha watu wanaokutana, wanaoweka akiba pamoja na wanaokopeshana.

Kariri

> **Weka akiba yako mahali salama.**
>
> **Usimwambie mtu yeyote namba yako ya siri.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache hapo mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Taja mambo matatu mabaya yanayoweza kutokea kwa pesa zilizo nyumbani.
2. Kwa nini sanduku la kikundi cha akiba lina kufuli tatu?
3. Kikundi cha akiba kinafanya nini na pesa mwishoni mwa mwaka?
4. Benki inakupa nini unapofungua akaunti?
5. Mtu anasema, "Ninafanya kazi katika kampuni ya simu. Niambie namba yako ya siri." Unafanya nini?

Zoezi 2. Salama au si salama?

Kwa Mwalimu: andika herufi mbili na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja.

- **S** ikiwa akiba iko salama.
- **X** ikiwa akiba si salama.

Mfano. Fatuma anaweka $1,000 katika kopo chini ya kitanda chake. — **X**. Mwizi au moto unaweza kuzichukua.

1. Grace anaweka akiba yake katika kikundi cha akiba. Sanduku lina kufuli tatu.
2. Musa anamwambia mtu fulani katika kituo cha basi namba yake ya siri.
3. Ama anaweka $2,000 katika chungu jikoni kwake.
4. Peter ana akaunti ya benki. Benki inampa kumbukumbu ya pesa zake.
5. Mgeni anasema, "Nipe $500. Wiki ijayo nitakupa $1,000." Kofi anampa.
6. Thandi anaweka mshahara wake katika akaunti yake ya simu. Hakuna anayejua namba yake ya siri.
7. Mtu anampigia Juma simu. "Ninafanya kazi katika kampuni ya simu. Niambie namba yako ya siri." Juma anamwambia.
8. Katika kikundi cha Musa, mwanachama mmoja anashika sanduku na funguo zote tatu.
9. Ama anakagua kumbukumbu yake ya benki kila mwezi.
10. Musa anaandika namba yake ya siri nyuma ya simu yake.

Zoezi 3. Ni mahali gani?

Kwa Mwalimu: andika herufi nne na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja.

- **N** kwa akiba nyumbani.

- **K** kwa kikundi cha akiba.
- **B** kwa benki.
- **S** kwa akaunti ya simu.

Mfano. Panya wanaweza kula noti. — **N**.

1. Wanachama watatu wanashika funguo tatu.
2. Unahitaji namba ya siri.
3. Mwizi anaweza kuipata chini ya kitanda.
4. Huenda ukahitaji kupanda basi kwenda mjini.
5. Wanachama wanakutana kila wiki.
6. Kikundi kinawakopesha wanachama wake pesa.
7. Inaomba karatasi zenye jina lako.
8. Unaweza kumtumia pesa mama yako aliye katika mji mwingine.

Zoezi 4. Andaa kumbukumbu ya akiba ya Fatuma.

Kwa Mwalimu: chora kumbukumbu ubaoni ikiwa na safu wima tatu na mstari wa kwanza umejazwa. Kisha soma taarifa kwa sauti, moja baada ya nyingine. Wanafunzi wananakili kumbukumbu na kuandika mstari mmoja kwa kila wiki.

Mfano.

WIKI	ALIWEKA	AKIBA YOTE
1	$50	$50

Taarifa (zisome kwa sauti):

- Wiki 2: Fatuma anaweka $50.
- Wiki 3: anaweka $50.
- Wiki 4: anauza mboga nyingi. Anaweka $100.
- Wiki 5: anaweka $50.
- Wiki 6: hana pesa wiki hii. Anaweka $0.
- Wiki 7: anaweka $50.

- Wiki 8: anaweka $50.

Kisha jibu: Lengo la Fatuma ni mbuzi wa $500. Anahitaji kiasi gani zaidi?

Kisha jibu swali la pili: Katika wiki ya 8 kumbukumbu ya kikundi inasema Fatuma ameweka akiba $350. Afanye nini?

Zoezi 5. Panga maneno kwa mpangilio. Andika sentensi.

Kwa Mwalimu: andika mfano na makundi manne ya maneno ubaoni. Hizi ni kanuni za kikundi cha akiba.

Mfano. wiki · tunakutana · kila → **Tunakutana kila wiki.**

1. siri · yako · tunza · ya · namba
2. tatu · lina · sanduku · kufuli
3. anaweka · mwanachama · $50 · kila
4. akiba · usimpe · kamwe · yako · mgeni

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: waombe wanafunzi watafute jambo moja wakiwa nyumbani. Mtu anaweka $100 benki kwa mwaka mmoja. Je, benki inarudisha zaidi ya $100? Zaidi kwa kiasi gani? Somo 22 linaanza na majibu yao.

Kabla ya Somo 22, kusanya maharagwe 200 au mawe madogo 200.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Mwizi anaweza kuzichukua; moto unaweza kuziunguza; panya wanaweza kula noti. (Pia: unatamani kuzitumia; bei hupanda.) 2. Ili mtu mmoja asiweze kufungua sanduku peke yake. 3. Kinagawana pesa. Kila mwanachama anapata akiba yake na mgao wa pesa za ziada. 4. Kumbukumbu ya pesa zako. 5. Usimwambie. Kampuni haiombi namba hiyo kamwe.

Zoezi 2. 1 S · 2 X · 3 X · 4 S · 5 X · 6 S · 7 X · 8 X · 9 S · 10 X

Namba 8: mtu mmoja anaweza kufungua sanduku peke yake, kwa hiyo si salama. *Namba 10:* mwizi anayechukua simu anaipata namba hiyo.

Zoezi 3. 1 K · 2 S · 3 N · 4 B · 5 K · 6 K · 7 B · 8 S

Namba 6: benki pia inakopesha pesa, kwa hiyo kubali **B** kama mwanafunzi anaeleza. *Namba 8:* baadhi ya benki pia zinatuma pesa, kwa hiyo kubali **B**.

Zoezi 4.

WIKI	ALIWEKA	AKIBA YOTE
1	$50	$50
2	$50	$100
3	$50	$150
4	$100	$250
5	$50	$300
6	$0	$300
7	$50	$350
8	$50	$400

Anahitaji $500 − $400 = $100 zaidi.

Kumbukumbu ya Fatuma mwenyewe inasema $400, na kumbukumbu ya kikundi inasema $350. Tofauti ni $50 (Somo 15). Anakiambia kikundi katika mkutano. Pamoja wanakagua kumbukumbu, wiki kwa wiki, na wanarekebisha kosa kwa kuchora mstari mmoja juu yake.

Zoezi 5. 1. Tunza namba yako ya siri. · 2. Sanduku lina kufuli tatu. · 3. Kila mwanachama anaweka $50. · 4. Kamwe usimpe mgeni akiba yako.

Somo 22. Riba

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- maharagwe 200 au mawe madogo. Kabla ya somo, tengeneza mafungu 20 ya 10.
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45. Kama wanafunzi wako wanaona hesabu ni ngumu, fanya Mazoezi 3 na 4 katika kipindi cha pili.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Riba ni bei ya kutumia pesa za mtu mwingine.
2. Benki inamlipa riba mtu anayeweka akiba. Mkopaji anamlipa mkopeshaji riba.
3. Kiwango kinaeleza riba kiasi gani kwa kila $100. 10 katika kila 100 ni asilimia 10 (10%).
4. Jinsi ya kutafuta 10% ya kiasi.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Mkopeshaji hawezi kutumia pesa zake wakati mtu mwingine anazo, na anaweza kuzipoteza. Kwa hiyo mkopeshaji anaomba pesa zaidi zirudishwe. Pesa hizi za ziada ni riba: bei ya kutumia pesa za mtu mwingine.

Benki inawalipa riba watu wanaoweka akiba. Inawakopesha wakopaji pesa zao, na wakopaji wanailipa benki riba zaidi. Tofauti hiyo inalipia wafanyakazi na majengo ya benki.

Kiwango. "10 katika kila 100 kila mwaka" ni kiwango. Tunasema pia "asilimia 10" na tunaandika "10%". Asilimia maana yake ni "katika kila 100".

Kiwango daima kinasema ni kwa muda gani: kila mwaka, kila mwezi au kila wiki. 10% kila mwaka na 10% kila mwezi ni tofauti sana (Somo 25).

Namba zetu ni za kujifunzia. Katika kitabu hiki akiba inapata 10% kila mwaka, kwa sababu hesabu ni rahisi. Benki halisi mara nyingi zinawalipa wanaoweka akiba riba ndogo zaidi kwa mbali: 1, 2 au 5 katika kila 100 kila mwaka, au hazilipi chochote. Baadhi ya wakopeshaji wanaomba 10% au zaidi kila mwezi. Waambie wanafunzi jambo hili.

Jinsi ya kutafuta 10%. Hesabu mamia. Kwa kila 100, riba ni 10. Kwa hiyo 10% ya 500 ni makumi matano, yaani 50.

Njia fupi kwa viasi vinavyoishia na 0: ondoa 0 moja mwishoni. 10% ya 300 ni 30, na 10% ya 150 ni 15.

Imani. Baadhi ya imani na jamii zinakataza riba. Waislamu wengi hawapokei wala hawalipi riba. Sheria ya Kiyahudi inakataza riba kati ya Wayahudi. Zamani walimu wengi wa Kikristo pia waliikataza. Baadhi ya benki hazilipi riba; badala yake zinagawana faida ya biashara na mtu anayeweka akiba. Fundisha riba kama ukweli, bila kuhukumu, na usimlazimishe kamwe mwanafunzi kupokea au kulipa riba.

Somo 23 linaonyesha kwamba ukuaji juu ya ukuaji ni kweli pia kwa mbuzi, kwa miti na kwa biashara. Kwa hiyo somo lijalo linafaa hata kwa mwanafunzi ambaye hapokei riba kamwe.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Kubali jibu lolote lenye maana ileile. Anza na majibu ya wanafunzi kutoka Somo 21: je, benki inarudisha zaidi ya $100?

M. Musa anakopa $100 kwa mwaka mmoja. Mwishoni mwa mwaka anarudisha $110. Kwa nini analipa $10 zaidi?
W. Kwa sababu alitumia pesa za mkopeshaji.

M. Ndiyo. Kwa mwaka mmoja, mkopeshaji hawezi kutumia pesa zake mwenyewe. Hizo $10 za ziada ni riba. Riba ni bei ya kutumia pesa za mtu mwingine.

M. Sasa Fatuma anaweka $100 benki kwa mwaka mmoja. Benki inamrudishia $110. Nani analipa riba?
W. Benki.

M. Nani anapokea riba?
W. Fatuma.

M. Kwa nini benki inaweza kumlipa?
W. *(Waache wanafunzi wakisie. Kisha sema:)* Benki inawakopesha watu wengine pesa za Fatuma. Watu hao wanailipa benki riba.

Weka mafungu 10 ya maharagwe 10 sakafuni au juu ya meza mbele ya darasa. Yahesabu pamoja na wanafunzi: 10, 20 … 100.

M. Haya ni maharagwe 100. Benki inalipa 10 katika kila 100. Hayo ni maharagwe mangapi?
W. Fungu moja. Maharagwe 10.

M. Hiki tunakiita kiwango. Tunasema "asilimia 10". Asilimia maana yake ni "katika kila 100".

Weka mafungu 10 mengine.

M. Fatuma anaweka $200 benki. Anapokea riba kiasi gani kwa mwaka mmoja?
W. $20. Kwa kila 100, anapokea 10.

M. Baadhi ya watu hawapokei wala hawalipi riba. Imani yao inakataza riba. Tunaheshimu uchaguzi wao. Akiba yao inaweza kukua kwa njia nyingine, kama kundi la mbuzi.

Kisha fuata hatua hizi.

1. Chora mstari wa KUINGIA na KUTOKA wa Musa na wa Fatuma.

Musa, mwaka mmoja: KUINGIA	**Musa, mwaka mmoja: KUTOKA**
mkopo $100	anarudisha $100
	riba $10

Fatuma, mwaka mmoja: KUINGIA	**Fatuma, mwaka mmoja: KUTOKA**
anachukua tena akiba yake $100	anaweka akiba benki $100
riba $10	

2. Onyesha mistari hiyo miwili. Sema: "Kwa mkopaji, riba ni KUTOKA. Kwa mtu anayeweka akiba, riba ni KUINGIA."
3. Andika ubaoni: **10 katika kila 100** = **asilimia 10** = **10%.** Sema: "% ni alama ya asilimia."
4. Onyesha njia fupi. Andika: 300 → 30 · 500 → 50 · 150 → 15. Sema: "Ondoa 0 moja mwishoni."
5. Andika ubaoni, chini ya *Fatuma*: **Mwanzoni: $100 · Riba: $10 · Mwishoni: $110.** Sema: "Kumbukeni mistari hii mitatu. Tutaitumia tena katika somo lijalo."

Mwanafunzi akisema, "Riba ni mbaya": sema, "Baadhi ya watu wanafikiri hivyo, na baadhi ya imani zinakataza riba. Katika somo hili tunajifunza jinsi riba inavyofanya kazi. Kisha kila mtu anaweza kuchagua."

Mwanafunzi akisema, "10% ya 500 ni 10": onyesha mafungu matano ya maharagwe 100, au chora miraba mitano ya 100. Chukua 10 kutoka kila mraba. Hesabu: 10, 20, 30, 40, 50.

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
riba	Bei ya kutumia pesa za mtu mwingine.
kiwango	Riba kiasi gani kwa kila $100, kwa kila mwaka, mwezi au wiki.
asilimia (%)	Katika kila 100. 10% maana yake ni 10 katika kila 100.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki neno **riba** daima linamaanisha pesa zinazolipwa kwa kutumia pesa. Halina maana nyingine.

Kariri

> **Riba ni bei ya kutumia pesa za mtu mwingine.**
>
> **Asilimia 10 maana yake ni 10 katika kila 100.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache hapo mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Riba ni nini?
2. Nani analipa riba: mkopaji au mkopeshaji?
3. Fatuma anaweka pesa benki. Nani anamlipa riba?
4. Kwa nini benki inaweza kulipa riba?

5. "Asilimia" maana yake ni nini?

Zoezi 2. Je, mtu huyu anapokea riba au analipa riba?

Kwa Mwalimu: andika herufi tatu na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja. Herufi daima ni ya mtu wa **kwanza** katika sentensi.

- **R** ikiwa mtu huyo anapokea riba.
- **L** ikiwa mtu huyo analipa riba.
- **X** ikiwa hakuna riba.

Mfano. Fatuma anaweka $100 benki kwa mwaka mmoja. Benki inampa $110. — **R**. Anapata $10 zaidi.

1. Musa anakopa $200. Baada ya mwaka mmoja anarudisha $220.
2. Grace anaweka $300 benki. Baada ya mwaka mmoja benki inampa $330.
3. Kofi anakopa $50 kutoka kwa kaka yake. Anarudisha $50.
4. Ama anaweka $500 katika kopo nyumbani. Baada ya mwaka mmoja ana $500.
5. Peter anakopa $1,000 kutoka benki. Anarudisha $1,100.
6. Juma anamkopesha Musa $100. Musa anamrudishia $110.
7. Halima anakopa $100 kutoka kwa kikundi chake cha akiba. Anarudisha $110.
8. Benki inamkopesha Ama $500. Ama anarudisha $550.

Zoezi 3. Tafuta 10%.

Kwa Mwalimu: andika mfano na viasi saba ubaoni. Wanafunzi wanaandika jibu kwa kila kiasi. Wanaweza kuhesabu mamia, au kutumia njia fupi.

Mfano. 10% ya $300. 300 ina mamia 3. Kwa kila 100, 10. 10 + 10 + 10 = 30. → **$30**

1. 10% ya $100
2. 10% ya $200
3. 10% ya $500
4. 10% ya $1,000
5. 10% ya $150
6. 10% ya $50
7. 10% ya $2,000 (mshahara wa Thandi wa mwezi mmoja)

Zoezi 4. Mwaka mmoja wa akiba kwa 10%.

Kwa Mwalimu: andika mfano ubaoni. Kisha andika majina matano na viasi vyao. Kila mtu anaweka pesa benki kwa mwaka mmoja kwa 10%. Wanafunzi wanaandika mistari mitatu kwa kila mtu.

Mfano. Fatuma, $100.

Mwanzoni: $100
Riba: $10
Mwishoni: $110

1. Grace, $200
2. Ama, $500
3. Halima, $300
4. Peter, $1,000
5. Kofi, $150

Zoezi 5. Andika neno linalokosekana.

Kwa Mwalimu: andika sentensi sita ubaoni, na mstari kwa kila neno linalokosekana. Wanafunzi wananakili kila sentensi na kuandika neno linalokosekana.

1. Riba ni _____ ya kutumia pesa za mtu mwingine.
2. Mkopaji _____ riba kwa mkopeshaji.
3. Benki inawalipa riba watu wanaoweka _____.
4. Asilimia maana yake ni "katika kila _____".

5. 10 katika kila 100 ni _____ 10.
6. _____ kinaeleza riba kiasi gani kwa kila $100.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: acha mistari mitatu ya Fatuma ubaoni, au inakili katika kitabu chako. Mwishoni mwa somo, waulize wanafunzi swali hili. Usitoe jibu.

> **Fatuma anaiacha $110 yake benki kwa mwaka mmoja zaidi. Baada ya mwaka wa pili, je, benki inamlipa $10 au $11?**

Wanafunzi wanalifikiria swali hili nyumbani. Somo 23 linaanza na majibu yao. Uliza pia: "Nani anafuga mbuzi? Mbuzi mmoja anazaa watoto wangapi kwa mwaka mmoja?"

Kabla ya Somo 23, kusanya mawe madogo 40. Hayo ni mbuzi wa Juma.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Bei ya kutumia pesa za mtu mwingine. 2. Mkopaji. 3. Benki. 4. Benki inawakopesha watu wengine pesa hizo, nao wanailipa benki riba. 5. Katika kila 100.

Zoezi 2. 1 L · 2 R · 3 X · 4 X · 5 L · 6 R · 7 L · 8 R

Namba 4: pesa za nyumbani hazipati riba. *Namba 6 na 8:* mtu wa kwanza ni mkopeshaji, kwa hiyo mtu wa kwanza ndiye anayepokea riba. *Namba 7:* kikundi cha akiba pia kinakopesha; Halima analipa $10 zaidi, kwa hiyo analipa riba.

Zoezi 3. 1. $10 · 2. $20 · 3. $50 · 4. $100 · 5. $15 · 6. $5 · 7. $200

Namba 4: 1,000 ina mamia 10, kwa hiyo makumi 10 = 100. *Namba 5 na 6:* tumia njia fupi. 150 → 15. 50 → 5.

Zoezi 4.

Jina	Mwanzoni	Riba	Mwishoni
Grace	$200	$20	$220
Ama	$500	$50	$550
Halima	$300	$30	$330
Peter	$1,000	$100	$1,100
Kofi	$150	$15	$165

Zoezi 5. 1. bei · 2. analipa · 3. akiba · 4. 100 (mia) · 5. asilimia (au %) · 6. Kiwango

Swali la Somo 23 (usiwaambie wanafunzi bado). Benki inalipa $11, kwa sababu inalipa 10% ya $110, si ya $100. Mwishoni mwa mwaka wa pili Fatuma ana $121. Hii ni riba juu ya riba. Somo 23 linaifundisha.

Somo 23. Riba Mchanganyiko

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- mawe madogo au maharagwe takriban 70 (yanasimama badala ya mbuzi)
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 60. Unaweza kufundisha mbuzi katika kipindi kimoja na pesa katika kipindi kinachofuata.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Mbuzi wapya nao wanapozaa, mbuzi wanaongezeka haraka zaidi kila mwaka.
2. Riba sahili ni riba juu ya kiasi cha kwanza tu.
3. Riba mchanganyiko ni riba juu ya riba pia.
4. Jinsi ya kujaza jedwali, safu mlalo kwa safu mlalo.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Katika Somo 22 benki ilimlipa Fatuma 10 katika kila 100 kila mwaka (10%). Kuna njia mbili za kulipa riba hii. Kwa **riba sahili**, benki inalipa riba juu ya kiasi cha kwanza tu. Kwa hiyo $100 inapata $10 kila mwaka: 110, 120, 130, 140, 150.

Kwa **riba mchanganyiko**, riba inabaki pamoja na akiba. Mwaka unaofuata benki inalipa riba juu ya riba pia. Kwa hiyo $100 inakuwa 110, 121, 133, 146, 161. Baada ya miaka 5 hii ni $11 zaidi kuliko riba sahili, na tofauti inakua kila mwaka.

Kitabu hiki kinatumia dola nzima tu. Baada ya miaka 3 kiasi kamili ni $133 na moja ya kumi ya $1 (133.1). Tunaandika 133. Wafundishe wanafunzi kanuni hii kwa 10 katika kila 100: **Funika**

tarakimu ya mwisho. Kama tarakimu iliyofunikwa ni 5 au zaidi, ongeza 1. Kwa hiyo 10% ya 133 ni 13, na 10% ya 146 ni 15.

Benki inahesabu hata senti, kwa hiyo namba zake zinaweza kutofautiana kwa $1 au $2. Katika kila safu mlalo, kiasi cha MWANZONI ni kiasi cha MWISHONI cha safu mlalo iliyo juu yake.

Mbuzi. Juma ana mbuzi 8. Kila mwaka, kila mbuzi 2 wanazaa mbuzi 1 mpya, na mwaka unaofuata mbuzi wapya nao wanazaa: 8, 12, 18, 27, 40. Mbuzi hawezi kuwa nusu, kwa hiyo tunaacha nusu: mbuzi 27 wanazaa mbuzi wapya 13. Kama mbuzi 8 wa kwanza tu wangezaa, namba zingekuwa 8, 12, 16, 20, 24.

Waambie wanafunzi kwamba huu ni mfano tu. Mbuzi halisi pia wanakufa, na wakulima wanauza mbuzi. Lakini wazo ni la kweli, kwa mbuzi, kwa miti na kwa biashara ndogo.

Baadhi ya imani na jamii haziruhusu riba. Baadhi ya wanafunzi hawapokei wala hawalipi riba. Heshimu jambo hili. Mbuzi wanaonyesha ukuaji uleule bila riba yoyote.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Fundisha kwa hatua hizi. Soma mistari ya **M** kwa sauti. Mistari ya **W** inaonyesha majibu ya kutarajia.

1. Weka mawe 8 kwa mstari sakafuni au juu ya meza. Sema: "Hawa ni mbuzi 8 wa Juma. Kila mwaka, kila mbuzi 2 wanazaa mbuzi 1 mpya."

2. Andika ubaoni: **Mbuzi wa Juma**. Chora jedwali lenye safu wima nne na safu mlalo nne tupu: MWAKA · MWANZONI · MBUZI WAPYA · MWISHONI.

M. Mbuzi wapya wangapi wanazaliwa katika mwaka wa kwanza?
W. Mbuzi wapya 4.

M. Juma ana mbuzi wangapi mwishoni mwa mwaka?
W. Mbuzi 12.

3. Ongeza mawe 4. Andika safu mlalo ya 1: 1 · 8 · 4 · 12.

M. Mwaka unaofuata, mbuzi gani wanazaa? Mbuzi 8 wa kwanza tu?
W. Hapana. Mbuzi wote 12 wanazaa. Kwa hiyo mbuzi wapya 6 wanazaliwa. Juma ana 18.

4. Jaza safu mlalo ya 2, 3 na 4 pamoja na wanafunzi. Ongeza mawe kila mara. Katika mwaka wa 4, mbuzi 27 wanazaa mbuzi wapya 13. Sema: "Mbuzi hawezi kuwa nusu. Tunaacha nusu."

MWAKA	MWANZONI	MBUZI WAPYA	MWISHONI
1	8	4	12
2	12	6	18
3	18	9	27
4	27	13	40

5. Chora jedwali la pili kando yake: **Mbuzi 8 wa kwanza tu ndio wanaozaa.** Sema: "Katika shamba hili, mbuzi wachanga hawazai kamwe." Lijaze pamoja na wanafunzi. Kuna mbuzi wapya 4 kila mwaka.

MWAKA	MWANZONI	MBUZI WAPYA	MWISHONI
1	8	4	12
2	12	4	16
3	16	4	20
4	20	4	24

M. Baada ya miaka 4, shamba lipi lina mbuzi wengi zaidi? Kwa nini?
W. Shamba la Juma lina mbuzi 40. Shamba lingine lina 24. Katika shamba la Juma mbuzi wapya nao wanazaa.

6. Futa ubao. Sema: "Fatuma anaweka akiba ya $100 benki. Kiwango ni 10 katika kila 100 kila mwaka." Chora majedwali mawili ya pesa yenye safu wima MWAKA · MWANZONI · RIBA · MWISHONI. Jaza jedwali la riba sahili kwanza. Kisha jaza jedwali la riba mchanganyiko, safu mlalo kwa safu mlalo, pamoja na wanafunzi. Andika kanuni ubaoni na uitumie katika kila safu mlalo.

Riba sahili: riba juu ya $100 ya kwanza tu

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	100	10	110
2	110	10	120
3	120	10	130
4	130	10	140
5	140	10	150

Riba mchanganyiko: riba juu ya pesa zote

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	100	10	110
2	110	11	121
3	121	12	133
4	133	13	146
5	146	15	161

M. Katika mwaka wa 2, kwa nini riba mchanganyiko ni $11, si $10?
W. Benki inalipa riba pia juu ya $10 za riba.

M. Jedwali lipi la pesa linafanana na mbuzi wa Juma?
W. Jedwali la riba mchanganyiko. Riba nayo inapata riba.

Mwanafunzi akisema, "Mbuzi 13 na nusu": sema, "Mbuzi hawezi kuwa nusu. Tunaacha nusu."

Mwanafunzi akisema, "Imani yangu hairuhusu riba": sema, "Fuata imani yako. Mbuzi wanaonyesha ukuaji uleule bila riba yoyote."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno manne ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
riba sahili	Riba juu ya kiasi cha kwanza tu.
riba mchanganyiko	Riba juu ya kiasi cha kwanza na juu ya riba pia.
jedwali	Namba zilizopangwa katika safu mlalo na safu wima.
safu mlalo	Mstari wa jedwali unaokwenda kwa upana, kutoka kushoto kwenda kulia.

Kwa Mwalimu: **safu wima** inashuka chini (Somo 14). **Safu mlalo** inakwenda kwa upana. Safu mlalo ni mstari unaovuka jedwali, kama mstari wa kitabu cha taslimu. Katika kitabu hiki neno **jedwali** daima linamaanisha safu mlalo na safu wima za namba. Halina maana nyingine.

Kariri

> **Riba sahili ni riba juu ya kiasi cha kwanza tu.**
>
> **Riba mchanganyiko ni riba juu ya riba pia.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache hapo mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Juma ana mbuzi 8. Kila mbuzi 2 wanazaa mbuzi 1 mpya. Mbuzi wapya wangapi wanazaliwa?

2. Kwa nini mbuzi wa Juma wanaongezeka haraka zaidi kila mwaka?
3. Riba sahili ni nini?
4. Riba mchanganyiko ni nini?
5. Je, safu mlalo inakwenda kwa upana au inashuka chini?
6. Fatuma anaweka akiba ya $100 kwa miaka 5 kwa riba mchanganyiko. Je, anapata zaidi ya $150?

Zoezi 2. Tafuta 10 katika kila 100.

Kwa Mwalimu: andika kanuni, mifano miwili na namba kumi ubaoni. Wanafunzi wanaandika kila namba na 10 katika kila 100 yake kwenye madaftari yao.

Kanuni: Funika tarakimu ya mwisho. Kama tarakimu iliyofunikwa ni 5 au zaidi, ongeza 1.

Mfano. 133 → funika 3 → 13. 3 ni chini ya 5. Kwa hiyo 10% ya 133 ni **13**.

Mfano. 146 → funika 6 → 14. 6 ni 5 au zaidi. Ongeza 1. Kwa hiyo 10% ya 146 ni **15**.

1. 110
2. 120
3. 121
4. 150
5. 161
6. 177
7. 220
8. 242
9. 266
10. 195

Zoezi 3. Jaza jedwali la mbuzi.

Kwa Mwalimu: andika taarifa na safu mlalo ya mfano ubaoni. Soma taarifa kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanachora majedwali yote mawili kwenye madaftari yao na kujaza safu mlalo 4 katika kila jedwali.

Taarifa: Amos ni jirani wa Juma. Ana mbuzi 16. Kila mwaka, kila mbuzi 2 wanazaa mbuzi 1 mpya.

Jedwali A: mbuzi wote wanazaa, hata mbuzi wapya. **Jedwali B:** mbuzi 16 wa kwanza tu ndio wanaozaa.

Mfano. Safu mlalo ya kwanza ni ileile katika majedwali yote mawili:

MWAKA	MWANZONI	MBUZI WAPYA	MWISHONI
1	16	8	24

Kisha wanafunzi wanajibu: Baada ya miaka 4, Jedwali A lina mbuzi wangapi zaidi kuliko Jedwali B?

Zoezi 4. Jaza jedwali la pesa.

Kwa Mwalimu: andika taarifa na safu mlalo ya mfano ubaoni. Wanafunzi wanachora majedwali yote mawili na kujaza safu mlalo 4 katika kila jedwali. Wakumbushe kutumia kanuni ya Zoezi 2 katika kila safu mlalo.

Taarifa: Grace anaweka akiba ya $200. Kiwango ni 10 katika kila 100 kila mwaka.

Jedwali A: riba sahili. **Jedwali B:** riba mchanganyiko.

Mfano. Safu mlalo ya kwanza ni ileile katika majedwali yote mawili:

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	200	20	220

Kisha wanafunzi wanajibu: Baada ya miaka 4, Jedwali B lina pesa kiasi gani zaidi kuliko Jedwali A?

Zoezi 5. Sahili au mchanganyiko?

Kwa Mwalimu: andika **S** (sahili) na **M** (mchanganyiko) ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja.

Mfano. Fatuma anaiacha riba yake benki. Mwaka unaofuata riba hiyo nayo inapata riba. — **M**.

1. Thandi anachukua riba yake kila mwaka. Anatumia pesa hizo.
2. Juma anawatunza mbuzi wake wote wapya. Mwaka unaofuata nao wanazaa.
3. Amos anauza mbuzi wake wote wapya kila mwaka.
4. Mti unadondosha mbegu. Mbegu zinaota na kuwa miti. Miti hiyo nayo inadondosha mbegu.
5. Musa anakopa $100. Kila mwaka analipa riba ya $10 juu ya $100.
6. Kikundi cha akiba kinaongeza riba ya Fatuma kwenye akiba yake. Mwaka unaofuata pesa hizo zote zinapata riba.
7. Ama anauza mayai. Ananunua kuku zaidi kwa pesa hizo. Kuku wapya nao wanataga mayai.
8. Peter anapata riba ya $10 kila mwaka. Anaiweka katika sanduku nyumbani.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: waambie wanafunzi watunze majedwali yao ya somo hili. Somo 24 linaongeza safu mlalo zaidi kwenye jedwali la Fatuma na kwenye jedwali la Grace. Mwombe kila mwanafunzi amfikirie mtu aliyeweka akiba kwa miaka mingi.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Mbuzi wapya 4. 2. Mbuzi wapya nao wanazaa. 3. Riba juu ya kiasi cha kwanza tu. 4. Riba juu ya kiasi cha kwanza na juu ya riba pia. 5. Kwa upana. 6. Ndiyo. Anapata $161.

Zoezi 2. 1. 11 2. 12 3. 12 4. 15 5. 16 6. 18 (7 iliyofunikwa ni 5 au zaidi, kwa hiyo ongeza 1) 7. 22 8. 24 9. 27 (6 iliyofunikwa ni 5 au zaidi, kwa hiyo ongeza 1) 10. 20 (5 iliyofunikwa ni 5 au zaidi, kwa hiyo ongeza 1)

Zoezi 3.

Jedwali A (mbuzi wote wanazaa):

MWAKA	MWANZONI	MBUZI WAPYA	MWISHONI
1	16	8	24
2	24	12	36
3	36	18	54
4	54	27	81

Jedwali B (mbuzi 16 wa kwanza tu ndio wanaozaa):

MWAKA	MWANZONI	MBUZI WAPYA	MWISHONI
1	16	8	24
2	24	8	32
3	32	8	40
4	40	8	48

Baada ya miaka 4, Jedwali A lina mbuzi 33 zaidi (81 − 48 = 33).

Zoezi 4.

Jedwali A (riba sahili):

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	200	20	220
2	220	20	240
3	240	20	260
4	260	20	280

Jedwali B (riba mchanganyiko):

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	200	20	220
2	220	22	242
3	242	24	266
4	266	27	293

Baada ya miaka 4, Jedwali B lina $13 zaidi (293 − 280 = 13). Katika mwaka wa 4, 10% ya 266 ni 27: 6 iliyofunikwa ni 5 au zaidi, kwa hiyo ongeza 1.

Zoezi 5. 1 S · 2 M · 3 S · 4 M · 5 S · 6 M · 7 M · 8 S

Namba 1 na 8: riba inaondoka kwenye akiba, kwa hiyo kiasi cha kwanza tu kinapata riba. *Namba 3:* mbuzi wapya wanaondoka, kwa hiyo mbuzi wa kwanza tu ndio wanaozaa. *Namba 7:* hii si riba, lakini ni ukuaji uleule wa ukuaji juu ya ukuaji.

Somo 24. Muda Hukuza Akiba

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- madaftari ya wanafunzi yenye majedwali yao kutoka Somo 23
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 50.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo matatu:

1. Kwa 10 katika kila 100 kila mwaka, pesa huwa mara mbili katika takriban miaka 7.
2. Mtu anayeanza kuweka akiba mapema ana pesa nyingi zaidi kwa mbali kuliko mtu anayeanza kwa kuchelewa.
3. Kiasi kidogo kinatosha kuanza. Iache akiba humo, na usubiri.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Katika Somo 23, $100 ya Fatuma ilikuwa $161 baada ya miaka 5. Tumia kanuni ileile kwa safu mlalo mbili zaidi. Baada ya miaka 6 ana $177, na baada ya miaka 7 ana $195. Kiasi kamili ni 194.9, karibu 200. Kwa hiyo kwa 10 katika kila 100 kila mwaka, pesa huwa mara mbili katika takriban miaka 7.

Kanuni kwa ajili yako, si kwa ajili ya wanafunzi: gawanya 72 kwa kiwango. Jibu ni takriban idadi ya miaka ambayo pesa zinachukua kuwa mara mbili. Kwa 10 katika kila 100, ni takriban miaka 7. Kwa 5 katika kila 100, ni takriban miaka 14, na kwa 2 katika kila 100, takriban miaka 36.

Kuwa mkweli kwa wanafunzi. 10 katika kila 100 kila mwaka ni namba ya kufundishia. Benki halisi zinawalipa wanaoweka akiba riba ndogo zaidi kwa mbali, mara nyingi chini ya 5 katika kila 100.

Bei pia hupanda (Somo 16), kwa hiyo baadaye pesa zinanunua vitu vichache zaidi. Lakini wazo linabaki kuwa kweli: kwa riba mchanganyiko, muda hufanya akiba ndogo kuwa kubwa.

Watu wawili wanaoweka akiba. Kofi anaweka $100 benki sasa. Thandi anaweka $100 benki miaka mitano baadaye. Wote wawili wanaziacha pesa humo. Mwishoni mwa mwaka wa 10, Kofi ana $261 na Thandi ana $161. Waliweka akiba kiasi kilekile, lakini Kofi ana $100 zaidi, kwa sababu pesa zake zilipata miaka 5 zaidi.

Safu mlalo za Kofi baada ya mwaka wa 7, kwa kanuni: mwaka wa 8: 195 · 20 · 215; mwaka wa 9: 215 · 22 · 237; mwaka wa 10: 237 · 24 · 261. Benki inahesabu hata senti na inapata $259 baada ya miaka 10. Tofauti hiyo ndogo inatokana na kukadiria kwa dola nzima. Haina umuhimu kwa somo.

Kumbuka Somo 21. Mgeni anaweza kuahidi kufanya pesa zako ziwe mara mbili katika mwezi mmoja. Akiba ya uaminifu inachukua miaka kuwa mara mbili. Ahadi ya haraka ni hila.

Ndivyo ilivyo hata bila riba. Mbuzi aliyenunuliwa mapema ana miaka mingi zaidi ya kuzaa. Wanafunzi wasiopokea riba wanaweza kujifunza somo hili kwa mbuzi wa Juma.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Fundisha kwa hatua hizi. Soma mistari ya **M** kwa sauti. Mistari ya **W** inaonyesha majibu ya kutarajia.

1. Nakili ubaoni jedwali la riba mchanganyiko la Fatuma kutoka Somo 23 (safu mlalo 5). Wanafunzi wanafungua madaftari yao kwenye jedwali hilohilo. Jaza safu mlalo ya 6 na ya 7 pamoja na wanafunzi, kwa kanuni.

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
6	161	16	177
7	177	18	195

M. Fatuma ana kiasi gani mwishoni mwa mwaka wa 7?
W. $195.

M. Je, hicho ni karibu mara mbili ya $100?
W. Ndiyo. Mara mbili ya $100 ni $200. $195 ni karibu $200.

M. Ndiyo. Tunasema: pesa zake huwa mara mbili katika takriban miaka 7. Sasa Ama anaweka akiba ya $500. Baada ya miaka 7 ana takriban kiasi gani?
W. Takriban $1,000.

2. Andika ubaoni: **Kofi anaweka akiba ya $100 sasa. Thandi anaweka akiba ya $100 miaka mitano baadaye.** Chora jedwali hili. Lijaze pamoja na wanafunzi. Safu wima ya Kofi ni jedwali la Fatuma tena. Pesa za Thandi zinaanza katika mwaka wa 6.

MWAKA	KOFI: MWISHONI	THANDI: MWISHONI
1	110	—
2	121	—
3	133	—
4	146	—
5	161	—
6	177	110
7	195	121
8	215	133
9	237	146
10	261	161

M. Kofi na Thandi kila mmoja anaweka akiba ya $100. Nani ana zaidi mwishoni mwa mwaka wa 10?
W. Kofi. Ana $261. Thandi ana $161.

M. Kwa nini Kofi ana $100 zaidi?
W. Alianza miaka 5 mapema zaidi. Pesa zake zilipata muda zaidi wa kukua.

M. Kofi anachukua riba yake kila mwaka. Je, pesa zake bado zinakua hivi?
W. Hapana. Hapo ni riba sahili. Zinakua polepole zaidi.

3. Sema: "Anza mapema. Kiasi kidogo kinatosha. Iache akiba humo, na usubiri."

Mwanafunzi akisema, "Mimi ni mzee mno kuanza": sema, "Leo ni mapema kuliko mwaka ujao. Kila mwaka wa kuweka akiba unasaidia."

Mwanafunzi akisema, "Mtu mmoja mjini anafanya pesa ziwe mara mbili katika mwezi mmoja": sema, "Akiba ya uaminifu

inachukua miaka kuwa mara mbili. Ahadi ya haraka ni hila. Usimpe kamwe akiba yako" (Somo 21).

Mwanafunzi akisema, "Benki yangu inalipa chini ya 10 katika kila 100": sema, "Uko sawa. Benki halisi zinalipa kidogo zaidi. Pesa zinakua polepole zaidi, lakini muda bado unazisaidia kukua."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno mawili ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kuwa mara mbili	Kuwa kiasi mara mbili ya kilichokuwa. $100 inakuwa mara mbili: $200.
mapema	Karibu na mwanzo wa muda; si kwa kuchelewa.

Kariri

> **Kwa 10 katika kila 100 kila mwaka, pesa huwa mara mbili katika takriban miaka 7.**
>
> **Anza mapema, na uiache akiba yako ikue.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache hapo mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. "Kuwa mara mbili" maana yake ni nini?

2. Kwa 10 katika kila 100 kila mwaka, pesa zinachukua miaka mingapi kuwa mara mbili?
3. Kofi na Thandi kila mmoja anaweka akiba ya $100. Kwa nini Kofi anapata zaidi?
4. Kwa nini lazima uiache riba benki?
5. Mgeni anaahidi kufanya pesa zako ziwe mara mbili katika mwezi mmoja. Unafanya nini?

Zoezi 2. Takriban kiasi gani baada ya miaka 7?

Kwa Mwalimu: andika mfano na viasi vinane ubaoni. Kiwango ni 10 katika kila 100 kila mwaka. Wanafunzi wanaandika kila kiasi na takriban kiasi kinachokuwa.

Mfano. $100 baada ya miaka 7 → takriban **$200**. Inakuwa mara mbili.

1. $200 baada ya miaka 7
2. $300 baada ya miaka 7
3. $500 baada ya miaka 7
4. $50 baada ya miaka 7
5. $1,000 baada ya miaka 7
6. $2,000 baada ya miaka 7
7. $100 baada ya miaka 14
8. $500 baada ya miaka 14

Zoezi 3. Ongeza safu mlalo kwenye jedwali la Grace.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanafungua madaftari yao kwenye jedwali la riba mchanganyiko la Grace (Somo 23, Zoezi 4). Lina safu mlalo 4 na linaishia kwa $293. Andika safu mlalo ya mfano ubaoni. Wanafunzi wanaongeza safu mlalo ya 5, 6 na 7, kwa kanuni ya Somo 23.

Mfano.

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
5	293	29	322

Kisha wanafunzi wanajibu: Grace aliweka akiba ya $200. Je, pesa zake zimekaribia kuwa mara mbili baada ya miaka 7?

Zoezi 4. Soma jedwali.

Kwa Mwalimu: acha jedwali la Kofi na Thandi ubaoni. Andika mfano na maswali sita. Wanafunzi wanaandika majibu kwenye madaftari yao.

Mfano. Kofi ana kiasi gani mwishoni mwa mwaka wa 3? → **$133.**

1. Kofi ana kiasi gani mwishoni mwa mwaka wa 5?
2. Thandi ana kiasi gani mwishoni mwa mwaka wa 8?
3. Thandi anaweka pesa zake benki katika mwaka gani?
4. Katika mwaka gani Kofi anakuwa na zaidi ya $200 kwa mara ya kwanza?
5. Mwishoni mwa mwaka wa 10, Kofi ana kiasi gani zaidi kuliko Thandi?
6. Je, Kofi aliweka pesa zaidi kuliko Thandi?

Zoezi 5. Je, inasaidia akiba ikue?

Kwa Mwalimu: andika **S** (ndiyo, inasaidia) na **X** (hapana, haisaidii) ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja.

Mfano. Fatuma anaanza kuweka akiba mwezi huu. — **S**.

1. Kofi anasubiri miaka mitano kabla ya kuweka akiba.
2. Grace anaweka akiba ya $5 kila siku.
3. Kofi anachukua akiba yake ili kununua redio.
4. Peter anaiacha riba yake benki.

5. Mgeni anasema, "Nipe $100. Mwezi ujao nitakupa $200." Ama anampa akiba yake.
6. Juma anawatunza mbuzi wake wote wachanga.
7. Musa anaweka akiba yake chini ya kitanda chake.
8. Halima anaweka akiba ya kiasi kidogo mwanzoni mwa kila mwaka.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: waambie wanafunzi watunze jedwali la Fatuma. Somo 25 linatumia namba zilezile tena, kwa deni. Mwombe kila mwanafunzi atafute ni nani anayekopesha pesa katika mji wao. Mkopaji lazima arudishe kiasi gani? Waambie wasimtaje mtu yeyote kwa jina darasani.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. Kuwa kiasi mara mbili ya kilichokuwa. 2. Takriban miaka 7. 3. Alianza miaka 5 mapema zaidi, kwa hiyo pesa zake zilipata muda zaidi wa kukua. 4. Riba nayo inapata riba. Ukiichukua, ni riba sahili. 5. Kataa. Usimpe mgeni akiba yako kamwe. Ni hila.

Zoezi 2. 1. takriban $400 2. takriban $600 3. takriban $1,000 4. takriban $100 5. takriban $2,000 6. takriban $4,000 7. karibu $400 (inakuwa mara mbili, kisha mara mbili tena: 100, 200, 400) 8. karibu $2,000 (500, 1,000, 2,000)

Namba 7 na 8: kanuni si kamili. Hesabu kamili za benki ni $380 na $1,899. Kubali "takriban 400" na "takriban 2,000".

Zoezi 3.

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
5	293	29	322
6	322	32	354
7	354	35	389

Ndiyo. $389 ni karibu $400, ambayo ni mara mbili ya $200. *Mwaka wa 5:* funika 3 katika 293 → 29. *Mwaka wa 7:* funika 4 katika 354 → 35. Benki inapata $390; kubali 389 au 390.

Zoezi 4. 1. $161 2. $133 3. Mwaka wa 6 (miaka mitano baada ya Kofi) 4. Mwaka wa 8 ($215) 5. $100 zaidi (261 − 161 = 100) 6. Hapana. Kila mmoja aliweka $100. Pesa za ziada za Kofi zinatokana na riba na muda.

Zoezi 5. 1 X · 2 S · 3 X · 4 S · 5 X · 6 S · 7 X · 8 S

Namba 5: hii ni hila (Somo 21). Akiba ya uaminifu inachukua miaka kuwa mara mbili. *Namba 7:* pesa chini ya kitanda hazipati riba. Zinaweza kuibiwa, na bei hupanda (Masomo 16 na 21). *Namba 6:* hii si riba, lakini ni ukuaji uleule wa ukuaji juu ya ukuaji.

Somo 25. Riba Mchanganyiko Inapokuwa Dhidi Yako

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- madaftari ya wanafunzi yenye jedwali la Fatuma kutoka Masomo 23 na 24
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 50. Kama wanafunzi wako wanaona hesabu hizi ni ngumu, fanya Mazoezi 3A na 4 katika kipindi cha pili.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Riba mchanganyiko hufanya deni likue, kwa njia ileile kama akiba.
2. Kwa 10 katika kila 100 kila mwezi, deni huwa mara mbili katika takriban miezi 7.
3. Baadhi ya mikopo ni nafuu, na baadhi ya mikopo ni ghali.
4. Lipa deni lililo ghali zaidi kwanza.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Jedwali la Somo 23 linatumika kwa deni pia. Mkopeshaji binafsi anamtoza Musa 10 katika kila 100 kila mwezi. Musa anakopa $100 na halipi chochote. Kwa hiyo riba inaongezwa juu ya deni, na mwezi unaofuata Musa anadaiwa riba juu ya riba. Baada ya miezi 6 anadaiwa $177.

Namba ni zilezile kama za akiba ya Fatuma: 110, 121, 133, 146, 161, 177. Lakini kiwango cha Fatuma kilikuwa kwa kila **mwaka**.

Kiwango cha Musa ni kwa kila **mwezi**. Fatuma alisubiri miaka 7 ili pesa zake ziwe mara mbili. Deni la Musa huwa mara mbili katika takriban miezi 7.

Baada ya miezi 12 Musa anadaiwa takriban $314, zaidi ya mara tatu ya mkopo. Wanafunzi wakijaza safu mlalo 12 kwa kanuni, wanapata $316. Tofauti hii ndogo inatokana na kukadiria namba. Majibu yote mawili yanaonyesha jambo lilelile.

Benki halisi zinawalipa wanaoweka akiba riba iliyo chini sana ya 10 katika kila 100 kila mwaka. Baadhi ya wakopeshaji wanatoza hata zaidi ya 10 katika kila 100 kila mwezi. Baadhi wanatoza kwa kila wiki. Wafundishe wanafunzi kuuliza maswali mawili: "Riba kiasi gani?" na "Kwa kila wiki, mwezi au mwaka?"

Mkopo unagharimu kiasi gani. Wakopeshaji wengi hawataji kiwango. Wanasema tu, "Chukua $100. Lipa $30 kila wiki kwa wiki 4." Basi jumlisha malipo yote, na utoe pesa unazopata. Jibu ni gharama ya mkopo. Hapa ni $120 − $100 = $20. Baadhi ya wakopeshaji wanakata kiasi mwanzoni. Wanasema "Kopa $100", lakini wanatoa $90 tu. Mkopo ni pesa zilizo mkononi mwako, $90. Ukirudisha $100, mkopo huo unagharimu $10. Linganisha mikopo miwili kwa gharama ya kila mmoja, kwa muda uleule.

Mkopo ni **ghali** wakati kiwango chake kiko juu. Mkopo ni **nafuu** wakati kiwango chake kiko chini. Mkopo kutoka kwa familia bila riba ndio nafuu kuliko yote. Kikundi cha akiba pia kinatoza riba, lakini wanachama wake wanagawana riba hiyo siku ya kugawana (Somo 21).

Musa lazima alipe kila deni kama alivyoahidi (Somo 19). Akiwa na pesa za ziada, analipa deni lililo ghali zaidi kwanza. Usitazame ukubwa wa deni; tazama kiwango. Baadhi ya wanafunzi hawalipi riba kwa sababu ya imani yao. Somo hili bado linawaonyesha kwa nini deni lenye riba linaweza kukua haraka hivyo.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Fundisha kwa hatua hizi. Soma kwa sauti mistari ya **M**. Mistari ya **W** inaonyesha majibu unayoweza kutarajia.

1. Chora jedwali lenye safu wima MWEZI · MWANZONI · RIBA · MWISHONI. Andika juu yake: **Musa anakopa $100 kutoka kwa mkopeshaji binafsi. Kiwango ni 10 katika kila 100 kila mwezi. Musa halipi chochote.**

M. Musa anadaiwa riba kiasi gani baada ya mwezi wa kwanza?
W. $10. Anadaiwa $110.

M. Katika mwezi wa 2, riba ni juu ya $100 au juu ya $110?
W. Juu ya $110. Riba ni $11. Anadaiwa $121.

2. Jaza miezi 3 hadi 6 pamoja na wanafunzi, kwa kanuni ya Somo 23.

MWEZI	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	100	10	110
2	110	11	121
3	121	12	133
4	133	13	146
5	146	15	161
6	161	16	177

M. Tazameni namba hizi. Tuliziona wapi hapo awali?
W. Katika jedwali la akiba ya Fatuma.

M. Pesa za Fatuma zilikuwa mara mbili katika takriban miaka 7. Deni la Musa linachukua muda gani?
W. Takriban miezi 7. Kiwango chake ni kwa kila mwezi, si kwa kila mwaka.

3. Sema: "Baada ya mwaka mmoja, Musa anadaiwa takriban $314. Alikopa $100 tu."

M. Je, mkopo huu ni nafuu au ghali?
W. Ni ghali sana.

M. Mkopeshaji anasema, "Chukua $100. Lipa $30 kila wiki kwa wiki 4." Musa analipa kiasi gani kwa jumla?
W. $120. 30, 60, 90, 120.

M. Alipata $100. Mkopo unamgharimu kiasi gani?
W. $20. 120 toa 100 ni 20.

4. Andika madeni matatu ya Musa ubaoni.

MKOPESHAJI	MUSA ANADAIWA	KIWANGO
kaka yake	$200	hakuna riba
kikundi cha akiba	$100	5 katika kila 100 kila mwezi
mkopeshaji binafsi	$100	10 katika kila 100 kila mwezi

M. Musa ana $100 za ziada mwezi huu. Analipa deni lipi kwanza?
W. La mkopeshaji binafsi. Deni hilo ndilo ghali zaidi.

M. Deni la kaka yake ndilo kubwa zaidi. Kwa nini ni la mwisho?
W. Halina riba. Halikui.

Mwanafunzi akisema, "Musa anaweza kusahau deni la kaka yake": sema, "Hapana. Musa analipa kila deni kama alivyoahidi. Pesa za ziada tu ndizo zinakwenda kwa deni lililo ghali zaidi."

Mwanafunzi akisema, "Musa anaweza kukopa kutoka kwa mkopeshaji binafsi wa pili ili amlipe wa kwanza": sema, "Basi atadaiwa riba na wakopeshaji wawili. Kopa ili kulipa deni pale tu unapokuwa na mpango, na kutoka kwa mkopeshaji aliye nafuu zaidi tu" (Somo 19).

Mwanafunzi akisema, "Musa hawezi kulipa kabisa": sema, "Lazima azungumze na mkopeshaji mapema, kabla deni halijakua" (Somo 19).

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kutoza	Kumtaka mtu alipe kiasi. Mkopeshaji anatoza 10 katika kila 100.
ghali	Kinagharimu pesa nyingi.
nafuu	Kinagharimu pesa kidogo.

Kwa Mwalimu: gharama ya mkopo ni riba yake. Kwa hiyo mkopo wenye kiwango cha juu ni ghali. Katika kitabu hiki neno **nafuu** linamaanisha tu "kinagharimu pesa kidogo". Halimaanishi "kibaya".

Kariri

> **Riba mchanganyiko hufanya deni lisilolipwa likue haraka.**
>
> **Lipa deni lililo ghali zaidi kwanza.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache hapo mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Musa anakopa $100 kwa 10 katika kila 100 kila mwezi. Anadaiwa kiasi gani baada ya mwezi 1?
2. Kwa nini deni la Musa linakua haraka zaidi kila mwezi?
3. Deni la Musa huwa mara mbili katika takriban miezi 7. Akiba ya Fatuma inachukua miaka 7. Kwa nini?
4. Mkopo ghali ni nini?
5. Una madeni matatu na pesa za ziada. Unalipa deni lipi kwanza?
6. Musa hawezi kulipa. Lazima azungumze na nani?

Zoezi 2. Jaza jedwali la deni.

Kwa Mwalimu: andika taarifa na safu mlalo ya mfano ubaoni. Soma taarifa kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanachora jedwali na kujaza safu mlalo 4. Kisha wanajibu swali.

Taarifa: Halima anakopa $300 kutoka kwa mkopeshaji binafsi. Mkopeshaji binafsi anatoza 10 katika kila 100 kila mwezi. Halima halipi chochote kwa miezi 4.

Mfano.

MWEZI	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	300	30	330

Swali: Baada ya miezi 4, Halima anadaiwa riba kiasi gani kwa jumla?

Zoezi 3. Mkopo upi ni nafuu zaidi?

Kwa Mwalimu: andika mfano na jozi sita ubaoni. Soma kila jozi kwa sauti. Wanafunzi wanaandika namba na **A** au **B**.

Mfano. A: 10 katika kila 100 kila mwezi. B: 10 katika kila 100 kila mwaka. → **B**. Namba ni ileile, lakini B ni kwa mwaka mzima.

1. A: 5 katika kila 100 kila mwezi. B: 10 katika kila 100 kila mwezi.
2. A: mkopo kutoka kwa kaka, bila riba. B: mkopo kutoka kwa mkopeshaji binafsi, 10 katika kila 100 kila mwezi.
3. A: 10 katika kila 100 kila wiki. B: 10 katika kila 100 kila mwezi.
4. A: 2 katika kila 100 kila mwezi. B: 20 katika kila 100 kila mwezi.
5. A: kopa $100, rudisha $150 baada ya mwezi mmoja. B: kopa $100, rudisha $110 baada ya mwezi mmoja.
6. A: kopa $100, rudisha $120 baada ya mwaka mmoja. B: kopa $100, rudisha $120 baada ya mwezi mmoja.

Zoezi 3A. Mkopo unagharimu kiasi gani?

Kwa Mwalimu: andika mfano na vipengele sita ubaoni. Wanafunzi wanajumlisha malipo yote. Kisha wanatoa pesa ambazo mkopaji anapata. Jibu ni gharama ya mkopo.

Mfano. Kopa $100. Lipa $30 kila wiki kwa wiki 4. → 30 + 30 + 30 + 30 = 120. 120 − 100 = 20. **Mkopo unagharimu $20.**

1. Kopa $200. Lipa $60 kila wiki kwa wiki 4.
2. Kopa $100 kutoka kwa kaka. Lipa $25 kila wiki kwa wiki 4.
3. Kopa $500. Lipa $150 kila mwezi kwa miezi 4.
4. Kopa $300. Lipa $110 kila mwezi kwa miezi 3.
5. Mkopeshaji anasema, "Kopa $100." Anakupa $90 tu. Unarudisha $100 baada ya mwezi mmoja.
6. Mkopo A: kopa $100, lipa $30 kila wiki kwa wiki 4. Mkopo B: kopa $100, lipa $26 kila wiki kwa wiki 4. Mkopo upi ni nafuu

zaidi?

Zoezi 4. Deni lipi kwanza?

Kwa Mwalimu: andika mfano na orodha mbili za madeni ubaoni. Wanafunzi wanaandika wakopeshaji kwa mpangilio: deni la kwanza kulipa, kisha la pili, kisha la tatu.

Mfano. Madeni ya Musa (kutoka Mazungumzo) → **1. mkopeshaji binafsi · 2. kikundi cha akiba · 3. kaka yake.**

Madeni ya Peter:

MKOPESHAJI	PETER ANADAIWA	KIWANGO
duka	$50	hakuna riba
mkopeshaji binafsi	$200	10 katika kila 100 kila mwezi
kikundi cha akiba	$100	5 katika kila 100 kila mwezi

Madeni ya Grace:

MKOPESHAJI	GRACE ANADAIWA	KIWANGO
dada yake	$300	hakuna riba
benki	$500	2 katika kila 100 kila mwezi
mkopeshaji binafsi	$100	20 katika kila 100 kila mwezi

Zoezi 5. Andika neno linalokosekana.

Kwa Mwalimu: andika sentensi sita ubaoni, na mstari kwa kila neno linalokosekana. Wanafunzi wananakili kila sentensi na

kuandika neno linalokosekana.

1. Mkopeshaji binafsi _____ 10 katika kila 100 kila mwezi.
2. Mkopo wenye kiwango cha juu ni _____.
3. Mkopo wenye kiwango cha chini ni _____.
4. Kwa 10 katika kila 100 kila mwezi, deni huwa mara _____ katika takriban miezi 7.
5. Lipa deni lililo _____ zaidi kwanza.
6. Riba mchanganyiko ni riba juu ya _____ pia.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: Somo 26 ni marudio ya Sehemu ya Tano. Waombe wanafunzi walete madaftari yao yenye majedwali yao yote kutoka Masomo 20 hadi 25. Mwombe kila mwanafunzi afikirie lengo moja la akiba.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1. 1. $110. 2. Kila mwezi anadaiwa riba juu ya riba pia. 3. Kiwango cha Fatuma ni kwa kila mwaka. Kiwango cha Musa ni kwa kila mwezi. 4. Mkopo wenye kiwango cha juu. Unagharimu pesa nyingi. 5. Deni lililo ghali zaidi: deni lenye kiwango cha juu kuliko yote. 6. Mkopeshaji. Lazima azungumze na mkopeshaji mapema (Somo 19).

Zoezi 2.

MWEZI	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	300	30	330
2	330	33	363
3	363	36	399
4	399	40	439

Halima anadaiwa riba ya $139 kwa jumla (439 − 300 = 139). *Mwezi 4:* funika 9 katika 399 → 39. 9 ni 5 au zaidi, kwa hiyo ongeza 1 → 40.

Zoezi 3. 1. A (5 ni chini ya 10) 2. A (hakuna riba) 3. B (kiwango cha wiki kinakuja takriban mara 4 katika mwezi mmoja) 4. A (2 ni chini ya 20) 5. B (mkopo B unagharimu $10; mkopo A unagharimu $50) 6. A (gharama ni ileile, $20, lakini kwa mwaka mzima)

Zoezi 3A.

1. 60 + 60 + 60 + 60 = 240. 240 − 200 = 40. Mkopo unagharimu $40.
2. 25 + 25 + 25 + 25 = 100. 100 − 100 = 0. Mkopo unagharimu $0. Hauna riba.
3. 150 + 150 + 150 + 150 = 600. 600 − 500 = 100. Mkopo unagharimu $100.
4. 110 + 110 + 110 = 330. 330 − 300 = 30. Mkopo unagharimu $30.
5. Unapata $90 mkononi mwako. Unarudisha $100. 100 − 90 = 10. Mkopo unagharimu $10.
6. B. Mkopo A unagharimu $20 (120 − 100). Mkopo B unagharimu $4 (26 + 26 + 26 + 26 = 104; 104 − 100 = 4). Mikopo yote miwili ni ya wiki 4.

Namba 5: mkopeshaji anasema "$100", lakini mkopo ni pesa zilizo mkononi mwako. Zihesabu kila mara.

Zoezi 4. - Peter: 1. mkopeshaji binafsi · 2. kikundi cha akiba · 3. duka - Grace: 1. mkopeshaji binafsi · 2. benki · 3. dada yake

Grace: deni la benki ndilo kubwa zaidi, lakini kiwango chake kiko chini. Deni la mkopeshaji binafsi ndilo dogo zaidi, lakini kiwango chake ndicho cha juu kuliko vyote. Tazama kiwango, si ukubwa.

Zoezi 5. 1. anatoza · 2. ghali · 3. nafuu · 4. mbili · 5. ghali · 6. riba

Somo 26. Marudio: Kuweka Akiba na Riba Mchanganyiko

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- madaftari ya wanafunzi, yenye majedwali yao kutoka Masomo 20 hadi 25
- maharagwe 100 au mawe madogo 100, katika mafungu 10 ya 10 (kwa Somo 22, kama itabidi ulifundishe tena)
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: vipindi viwili vya takriban dakika 45. Katika kipindi cha kwanza, fanya Maswali ya Marudio na Mazoezi 1 hadi 3. Katika kipindi cha pili, fanya Mazoezi 4 hadi 6.

Marudio haya yanakagua mambo sita, moja kutoka kila somo la Sehemu ya Tano:

1. Kuweka akiba ni kutunza baadhi ya pesa sasa, ili uzitumie baadaye. Weka akiba kwanza, kisha tumia pesa (Somo 20).
2. Weka akiba mahali salama. Usimwambie mtu yeyote namba yako ya siri (Somo 21).
3. Riba ni bei ya kutumia pesa za mtu mwingine. 10% maana yake ni 10 katika kila 100 (Somo 22).
4. Riba mchanganyiko ni riba juu ya riba pia. Wanafunzi wanajaza jedwali safu mlalo kwa safu mlalo (Somo 23).
5. Kwa 10 katika kila 100 kila mwaka, pesa huwa mara mbili katika takriban miaka 7. Anza mapema (Somo 24).
6. Deni lenye riba mchanganyiko hukua kwa njia ileile. Lipa deni lililo ghali zaidi kwanza (Somo 25).

Kabla ya kufundisha. Soma tena Masomo 20 hadi 25. Sehemu ya Tano ndiyo sehemu muhimu zaidi ya kitabu hiki, kwa hiyo usiwe na haraka. Usifundishe maneno mapya. Tumia tu watu, namba na maneno ya masomo hayo sita.

Kuwa na namba hizi tayari katika kitabu chako mwenyewe. Zinatoka Masomo 23 hadi 25.

- $100 za Fatuma kwa 10 katika kila 100 kila mwaka, riba mchanganyiko: 110, 121, 133, 146, 161, 177, 195.
- $100 zilezile kwa riba sahili: 110, 120, 130, 140, 150.
- Mbuzi 8 wa Juma: 12, 18, 27, 40. Mbuzi 8 wa kwanza tu ndio wanazaa: 12, 16, 20, 24.
- Kofi na Thandi mwishoni mwa mwaka wa 10: Kofi $261, Thandi $161.
- Deni la Musa la $100 kwa 10 katika kila 100 kila mwezi: $177 baada ya miezi 6, takriban $314 baada ya miezi 12.

Kanuni ya 10 katika kila 100 (Somo 23): funika tarakimu ya mwisho. Kama tarakimu iliyofunikwa ni 5 au zaidi, ongeza 1. Andika kanuni ubaoni kabla ya somo. Katika kila safu mlalo ya jedwali, kiasi cha MWANZONI ni kiasi cha MWISHONI cha safu mlalo iliyo juu yake.

Kumbuka maelezo kuhusu imani katika Masomo 22 na 23. Baadhi ya wanafunzi hawapokei wala hawalipi riba. Wanaweza kujibu kila swali, kwa sababu maswali yanauliza jinsi riba inavyofanya kazi. Mbuzi wanaonyesha ukuaji uleule bila riba.

Wanafunzi wengi wakikosea swali, fundisha somo hilo tena kabla ya Somo 27. Tumia Mazungumzo ya somo hilo, si jibu tu.

Wanafunzi wengi wanakosea haya	Fundisha tena
Maswali ya Marudio 1–3 · Zoezi 4 · Jaribio 1–2	Somo 20: sanduku la akiba la Fatuma na mawe; weka akiba kwanza
Maswali ya Marudio 4–6 · Zoezi 1, vipengele 3–5 na 13 · Jaribio 3	Somo 21: sanduku lenye kufuli tatu; namba ya siri; mgeni
Maswali ya Marudio 7–8 · Zoezi 2 · Jaribio 4–5	Somo 22: maharagwe katika mafungu ya 10
Maswali ya Marudio 9–10 · Zoezi 3 (A) · Jaribio 6–7	Somo 23: mbuzi kwanza, kisha majedwali mawili ya pesa
Maswali ya Marudio 11–12 · Zoezi 1, vipengele 6–9 · Jaribio 8	Somo 24: jedwali la Kofi na Thandi
Maswali ya Marudio 13–15 · Zoezi 3 (B) · Jaribio 9–10	Somo 25: jedwali la deni la Musa na madeni yake matatu

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Maswali ya Marudio

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika. Namba iliyo kwenye mabano inakuonyesha somo. Ni kwa ajili yako, si kwa ajili ya wanafunzi. Mwanafunzi asipoweza kujibu, muulize mwanafunzi mwingine. Kisha muulize tena mwanafunzi wa kwanza.

1. Kuweka akiba ni nini? [Somo 20]

2. Fatuma anaweka $5 katika sanduku lake kila siku. Kuna kiasi gani ndani yake baada ya siku 30? [Somo 20]
3. Taja sababu mbili za kuweka akiba. Toa mfano wa kila moja. [Somo 20]
4. Taja mambo matatu mabaya yanayoweza kutokea kwa akiba iliyo nyumbani. [Somo 21]
5. Sanduku la kikundi cha akiba lina kufuli tatu. Kwa nini wanachama watatu wanatunza funguo? [Somo 21]
6. Mtu anasema, "Ninafanya kazi katika kampuni ya simu. Niambie namba yako ya siri." Unafanya nini? [Somo 21]
7. Riba ni nini? Nani anamlipa nani? [Somo 22]
8. Asilimia 10 maana yake ni nini? 10% ya $500 ni kiasi gani? [Somo 22]
9. Riba sahili ni nini? Riba mchanganyiko ni nini? [Somo 23]
10. Baada ya miaka 4 Juma ana mbuzi 40. Shamba lingine lina mbuzi 24. Kwa nini? [Somo 23]
11. Kwa 10 katika kila 100 kila mwaka, pesa zinachukua muda gani kuwa mara mbili? [Somo 24]
12. Kofi na Thandi kila mmoja aliweka akiba ya $100. Kwa nini Kofi alikuwa na $100 zaidi baada ya miaka 10? [Somo 24]
13. Deni la Musa huwa mara mbili katika takriban miezi 7. Akiba ya Fatuma inachukua takriban miaka 7. Kwa nini? [Somo 25]
14. Musa anadaiwa na kaka yake, na kikundi cha akiba, na mkopeshaji binafsi. Analipa deni lipi kwanza? Kwa nini? [Somo 25]
15. Unataka kukopa pesa. Unamuuliza mkopeshaji maswali gani mawili? [Somo 25]

Zoezi 1. Kanuni nzuri au kanuni mbaya?

Kwa Mwalimu: andika herufi mbili na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila kanuni yenye namba kwa sauti

mara mbili. Baada ya kila kanuni, wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja kwenye madaftari yao.

- **N** ikiwa ni kanuni nzuri.
- **M** ikiwa ni kanuni mbaya.

Mfano. Weka akiba kwanza. Kisha tumia pesa. — **N**. Akiba inakwenda kwenye mstari wa kwanza wa upande wa KUTOKA.

1. Tumia pesa kwanza. Weka akiba pesa zinazobaki.
2. $5 ni kidogo mno. Usiziweke akiba.
3. Weka akiba yako yote katika kopo chini ya kitanda.
4. Usimwambie mtu yeyote namba yako ya siri.
5. Mgeni anaahidi kufanya pesa zako ziwe mara mbili katika mwezi mmoja. Mpe akiba yako.
6. Iache riba pamoja na akiba yako.
7. Toa riba kila mwaka, na utumie pesa hizo.
8. Subiri miaka mitano. Kisha anza kuweka akiba.
9. Anza mapema, hata kwa kiasi kidogo.
10. Lipa deni kubwa zaidi kwanza.
11. Lipa deni lililo ghali zaidi kwanza.
12. Uliza kiwango. Uliza, "Kwa kila wiki, mwezi au mwaka?"
13. Katika kikundi cha akiba, mwanachama mmoja anatunza sanduku na funguo zote.
14. Kopa kutoka kwa mkopeshaji binafsi wa pili ili umlipe wa kwanza. Usifanye mpango wowote.
15. Lipa kila deni kama ulivyoahidi.

Zoezi 2. Tafuta 10 katika kila 100.

Kwa Mwalimu: andika kanuni, mfano na viasi vinane ubaoni. Wanafunzi wanaandika kila kiasi, na 10 katika kila 100 ya kiasi hicho, kwenye madaftari yao.

Kanuni: Funika tarakimu ya mwisho. Kama tarakimu iliyofunikwa ni 5 au zaidi, ongeza 1.

Mfano. 10% ya $146 → funika 6 → 14. 6 ni 5 au zaidi. Ongeza 1. → **$15**

1. 10% ya $300
2. 10% ya $150
3. 10% ya $2,000
4. 10% ya $121
5. 10% ya $177
6. 10% ya $195
7. 10% ya $605
8. 10% ya $399

Zoezi 3. Jaza majedwali: akiba na deni.

Kwa Mwalimu: zoezi hili lina sehemu mbili. Andika taarifa na safu mlalo ya mfano ya kila sehemu ubaoni. Soma taarifa kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanachora majedwali katika madaftari yao na kujaza safu mlalo. Wakumbushe kutumia kanuni katika kila safu mlalo.

A. Akiba ya Ama. Ama anaweka akiba ya $500 benki. Kiwango ni 10 katika kila 100 kila mwaka. Wanafunzi wanachora majedwali mawili: **riba sahili** na **riba mchanganyiko**. Wanajaza safu mlalo 4 katika kila jedwali.

Mfano. Safu mlalo ya kwanza ni ileile katika majedwali yote mawili:

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	500	50	550

Kisha wanafunzi wanajibu: Baada ya miaka 4, kuna pesa kiasi gani zaidi katika jedwali la riba mchanganyiko?

B. Deni la Peter. Peter anadaiwa $200 na mkopeshaji binafsi (Somo 25). Mkopeshaji binafsi anatoza 10 katika kila 100 kila mwezi. Peter

halipi chochote kwa miezi 3. Wanafunzi wanajaza safu mlalo 3.

Mfano.

MWEZI	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	200	20	220

Kisha wanafunzi wanajibu maswali mawili. Peter anadaiwa kiasi gani baada ya miezi 3? Anadaiwa riba kiasi gani kwa jumla?

Zoezi 4. Andaa bajeti ya Grace. Weka akiba kwanza.

Kwa Mwalimu: andika mstari wa mfano na taarifa ubaoni, kwa mpangilio huu uliochanganyika. Zisome kwa sauti. Wanafunzi wanachora mstari wa KUINGIA na KUTOKA wa Grace kwa mwezi mmoja. Wanaweka akiba kwenye mstari wa kwanza wa KUTOKA. Kisha wanaandika JUMLA KUINGIA, JUMLA KUTOKA na BAKI.

Mfano. Mstari wa kwanza wa upande wa KUTOKA wa Grace: **kikundi cha akiba $100**

Taarifa: chakula $800 · safari ya basi $30 · kushona nguo $1,500 · kikundi cha akiba $100 · sabuni $40 · chumba chake $300 · vitu vya shule vya mwanawe $200

Kisha wanafunzi wanajibu maswali mawili.

1. Lengo la Grace ni cherehani. Inagharimu $1,200. Anaweka akiba ya $100 kwa mwezi. Anaweza kuinunua katika mwezi gani?
2. Je, bajeti ya Grace ni bajeti nzuri? Kwa nini?

Zoezi 5. Jaribio fupi.

Kwa Mwalimu: andika maswali kumi ubaoni. Usisome majibu kwa sauti. Wanafunzi wanaandika namba na jibu katika madaftari yao. Toa maksi moja kwa kila jibu lililo sawa. Andika maksi kati ya 10 chini ya ukurasa.

Mwanafunzi mwenye maksi 7 au zaidi yuko tayari kwa Somo 27. Kwa kila jibu lisilo sawa, tazama jedwali lililo katika *Kwa Mwalimu*.

1. Fatuma anaweka akiba ya $10 kwa siku. Ana kiasi gani baada ya siku 30?
2. Paa la nyumba ya Halima linavunjika katika dhoruba. Je, hii ni dharura au lengo?
3. Je, kopo chini ya kitanda ni mahali salama kwa akiba? Andika ndiyo au hapana.
4. 10% ya $400 ni kiasi gani?
5. 10% ya $121 ni kiasi gani? Tumia kanuni.
6. Grace anaweka akiba ya $200 kwa riba sahili ya 10% kila mwaka. Ana kiasi gani baada ya miaka 3?
7. Grace anaweka akiba ya $200 kwa riba mchanganyiko ya 10% kila mwaka. Ana kiasi gani baada ya miaka 2?
8. Kwa 10% kila mwaka, $300 inakuwa takriban kiasi gani katika miaka 7?
9. Mkopo upi ni nafuu zaidi? A: 5 katika kila 100 kila mwezi. B: 5 katika kila 100 kila mwaka.
10. Andika neno linalokosekana: Lipa deni lililo _____ zaidi kwanza.

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Kwa Mwalimu: andika sentensi hizi nne ubaoni. Zinatoka katika *Kariri* ya Masomo 20, 21, 23 na 25. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara mbili. Kisha wananakili kila sentensi mara moja. Wanafunzi wa haraka wanaandika kila sentensi mara mbili.

> **Weka akiba kwanza. Kisha tumia pesa.**
>
> **Weka akiba yako mahali salama.**
>
> **Riba mchanganyiko ni riba juu ya riba pia.**

> **Lipa deni lililo ghali zaidi kwanza.**

Wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: tazama maksi za jaribio fupi. Kama wanafunzi wengi walikosea swali lilelile, fundisha somo hilo tena (tazama jedwali lililo katika *Kwa Mwalimu*). Fanya hivyo kabla ya Somo 27.

Waambie wanafunzi watunze madaftari yao. Somo 28 linatumia bajeti zao na malengo yao ya akiba. Kwa ajili ya Somo 27, kusanya maharagwe 10 au mawe madogo 10, na makopo au masanduku mawili.

Majibu (kwa mwalimu)

Maswali ya Marudio.

1. Kutunza baadhi ya pesa sasa, bila kutumia pesa hizo, ili uzitumie baadaye.
2. $150 (5 × 30 = 150).
3. Kwa dharura (mtoto mgonjwa, paa lililovunjika) na kwa lengo (mbuzi, ada ya shule).
4. Mwizi anaweza kuichukua; moto unaweza kuiunguza; panya wanaweza kula noti. (Pia: unashawishika kutumia pesa hizo; bei hupanda.)
5. Ili mtu mmoja asiweze kufungua sanduku peke yake.
6. Usimwambie. Kampuni haiulizi namba hiyo kamwe. Mtu huyo ni mwizi.
7. Bei ya kutumia pesa za mtu mwingine. Mkopaji anamlipa mkopeshaji. Benki inamlipa mtu anayeweka akiba.

8. 10 katika kila 100. 10% ya $500 ni $50.
9. Riba sahili ni riba juu ya kiasi cha kwanza tu. Riba mchanganyiko ni riba juu ya riba pia.
10. Katika shamba la Juma mbuzi wapya pia wanazaa. Katika shamba lingine mbuzi 8 wa kwanza tu ndio wanazaa.
11. Takriban miaka 7.
12. Alianza miaka 5 mapema zaidi. Pesa zake zilipata miaka 5 zaidi ya kukua.
13. Kiwango cha Fatuma ni kwa kila mwaka. Kiwango cha Musa ni kwa kila mwezi.
14. Mkopeshaji binafsi. Deni hilo lina kiwango cha juu kuliko yote, kwa hiyo ndilo ghali zaidi. Tazama kiwango, si ukubwa.
15. "Riba kiasi gani?" na "Kwa kila wiki, mwezi au mwaka?"

Zoezi 1. 1 M · 2 M · 3 M · 4 N · 5 M · 6 N · 7 M · 8 M · 9 N · 10 M · 11 N · 12 N · 13 M · 14 M · 15 N

Namba 1: mara nyingi hakuna kinachobaki. Weka akiba kwanza (Somo 20). *Namba 2:* $5 kwa siku ni $150 kwa mwezi. *Namba 10:* tazama kiwango, si ukubwa wa deni (Somo 25). *Namba 15:* Musa analipa kila deni kama alivyoahidi. Pesa za ziada tu ndizo zinakwenda kwa deni lililo ghali zaidi.

Zoezi 2. 1. $30 · 2. $15 · 3. $200 · 4. $12 · 5. $18 · 6. $20 · 7. $61 · 8. $40

Namba 5: funika 7 → 17; 7 ni 5 au zaidi, kwa hiyo ongeza 1 → 18. *Namba 6:* funika 5 → 19; ongeza 1 → 20. *Namba 7:* funika 5 → 60; ongeza 1 → 61. *Namba 8:* funika 9 → 39; ongeza 1 → 40.

Zoezi 3.

A. Akiba ya Ama. Riba sahili:

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	500	50	550
2	550	50	600
3	600	50	650
4	650	50	700

Riba mchanganyiko:

MWAKA	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	500	50	550
2	550	55	605
3	605	61	666
4	666	67	733

Baada ya miaka 4 jedwali la riba mchanganyiko lina $33 zaidi (733 − 700 = 33). *Mwaka 3:* funika 5 katika 605 → 60; ongeza 1 → 61. *Mwaka 4:* funika 6 katika 666 → 66; ongeza 1 → 67. Benki inahesabu senti pia, na inapata $732. Kubali 732 au 733.

B. Deni la Peter:

MWEZI	MWANZONI	RIBA	MWISHONI
1	200	20	220
2	220	22	242
3	242	24	266

Peter anadaiwa $266 baada ya miezi 3. Anadaiwa riba ya $66 kwa jumla (266 − 200 = 66). *Kwa Mwalimu:* hizi ni namba za akiba ya Grace katika Somo 23. Grace alisubiri miaka; deni la Peter linakua kila mwezi.

Zoezi 4.

Grace, mwezi mmoja: KUINGIA	**Grace, mwezi mmoja: KUTOKA**
kushona nguo $1,500	kikundi cha akiba $100
	chakula $800
	chumba chake $300
	vitu vya shule vya mwanawe $200
	sabuni $40
	safari ya basi $30
JUMLA KUINGIA $1,500	**JUMLA KUTOKA** $1,470

BAKI = $1,500 − $1,470 = $30

Mistari mingine ya KUTOKA inaweza kuja kwa mpangilio wowote. Akiba tu ndiyo lazima iwe ya kwanza.

1. Mwezi 12 ($100 × 12 = $1,200). Wanafunzi wanaweza kuhesabu: 100, 200, 300 … 1,200.
2. Ndiyo. Anaweka akiba kwanza. KUTOKA si zaidi ya KUINGIA. Baki ni $30.

Zoezi 5.

1. $300 (10 × 30)
2. Dharura
3. Hapana
4. $40
5. $12
6. $260 (220, 240, 260)
7. $242 (220, 242)
8. Takriban $600 (inakuwa mara mbili)

9. B (namba ni ileile, lakini kwa mwaka mzima)
10. ghali

Zoezi 6. Kagua herufi kubwa, nukta na tahajia ya kila sentensi.

Kwa Ajili ya Mwalimu

Msaada Zaidi kwa Mwalimu

Sehemu ya Tano. Kuweka Akiba na Riba Mchanganyiko (Masomo 20 hadi 26)

Sehemu hii ni ya nini. Sehemu ya Tano ndiyo kiini cha kitabu. Wanafunzi wanajifunza kuweka akiba kwanza, na mahali pa kuweka akiba salama. Kisha wanajifunza riba, na jinsi ukuaji juu ya ukuaji unavyofanya akiba iwe kubwa kwa muda. Mwisho, wanaona ukuaji huohuo ukifanya deni lisilolipwa kuwa kubwa, haraka sana.

Wanafunzi wanapaswa kuondoka na mawazo haya.

1. Weka akiba kwanza. Kisha tumia pesa. Kiasi kidogo kila siku kinakua: $5 kwa siku ni $150 kwa mwezi.
2. Weka akiba yako mahali salama. Usimwambie mtu yeyote namba yako ya siri. Kamwe usimpe akiba yako mgeni anayeahidi kuifanya iwe mara mbili.
3. Riba ni bei ya kutumia pesa za mtu mwingine. Asilimia 10 maana yake ni 10 katika kila 100.
4. Riba mchanganyiko ni riba juu ya riba pia. Inafanya akiba ikue kwa miaka. Inafanya deni lisilolipwa likue haraka, kwa hiyo lipa deni lililo ghali zaidi kwanza.

Makosa ambayo wanafunzi hufanya mara nyingi, na jinsi ya kuyarekebisha.

- *Mwanafunzi anasema, "Sina chochote cha kuweka akiba."* Tazama upande wa KUTOKA pamoja naye ili mpate takwa dogo. Hata $1 kwa siku ni $30 kwa mwezi.
- *Mwanafunzi anadhani kwamba pesa zilizo katika sanduku la akiba zimepotea.* Sema, "Zinatoka kwenye pochi, upande wa KUTOKA, lakini bado ni pesa zako."

- *Mwanafunzi anasema kwamba 10% ya 500 ni 10.* Chora miraba mitano ya 100. Chukua 10 kutoka kila mraba. Hesabu: 10, 20, 30, 40, 50.
- *Mwanafunzi anakadiria namba vibaya.* Sema kanuni: "Funika tarakimu ya mwisho. Kama tarakimu iliyofunikwa ni 5 au zaidi, ongeza 1."
- *Mwanafunzi anaandika riba ya $10 katika kila safu mlalo ya jedwali la riba mchanganyiko.* Uliza, "Kuna pesa kiasi gani benki mwanzoni mwa mwaka huu?" Kisha sema: "Namba ya MWANZONI ni namba ya MWISHONI ya safu mlalo iliyo juu."
- *Mwanafunzi anasahau kiwango ni cha muda gani.* Uliza, "Kwa kila wiki, kila mwezi au kila mwaka?" 10 katika kila 100 kila mwezi inagharimu pesa nyingi zaidi kuliko 10 katika kila 100 kila mwaka.
- *Mwanafunzi analipa deni kubwa zaidi kwanza.* Sema, "Tazama kiwango, si ukubwa." Deni lenye kiwango cha juu zaidi linakua haraka zaidi.
- *Mwanafunzi anamwamini mtu anayefanya pesa ziwe mara mbili kwa mwezi mmoja.* Sema, "Akiba ya uaminifu inachukua miaka kuwa mara mbili. Ahadi ya haraka ni hila."

Ukiwa na vifaa vichache sana. Mawe na maharagwe yanafundisha sehemu hii yote. Katika Somo 20, mawe 30 ni siku 30, na kila jiwe ni $5. Katika Somo 22, mafungu 20 ya maharagwe 10 yanaonyesha 10 katika kila 100. Katika Somo 23, mawe ni mbuzi wa Juma. Chora ubaoni sanduku la kikundi cha akiba lenye kufuli tatu. Chora kila jedwali kwa safu wima nne, na ulijaze safu mlalo moja baada ya nyingine.

Imani. Baadhi ya wanafunzi hawapokei wala hawalipi riba. Fundisha riba kama ukweli, bila kuhukumu, na kamwe usimlazimishe mwanafunzi. Mbuzi wa Juma wanaonyesha ukuaji juu ya ukuaji uleule bila riba yoyote.

Darasa likienda polepole. Fundisha Somo 23 katika vipindi viwili: mbuzi katika kipindi kimoja, pesa katika kipindi kinachofuata. Fanya mazoezi ya 10 katika kila 100 kabla ya jedwali lolote. Darasa liseme kila safu mlalo kwa sauti kabla mtu yeyote hajaiandika. Jaza safu mlalo tatu au nne tu; wazo ni lilelile. Wakumbushe wanafunzi kwamba 10 katika kila 100 ni namba ya kujifunzia. Benki halisi zinawalipa wanaoweka akiba riba ndogo sana kuliko hiyo.

Orodha ya Maneno (Masomo 1 hadi 26)

Kwa Mwalimu: haya ni Maneno Mapya yote ya kitabu. Kila neno lina maana moja tu katika kitabu hiki. Maana ni ileile kama katika somo. Namba inakuonyesha somo ambamo neno linatokea kwa mara ya kwanza.

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
adimu	Kipo kidogo tu. Ni vigumu kukipata.	5
ahadi	Maneno yanayosema: "Nitafanya hivi." Kumbukumbu ya mkopo ni ahadi ya kulipa.	19
akaunti	Pesa zako na kumbukumbu yake, zinazotunzwa kwa ajili yako na benki au kampuni ya simu.	21
akiba	Pesa unazoweka akiba.	20
asilimia (%)	Katika kila 100. 10% maana yake ni 10 katika kila 100.	22
bajeti	Mpango wa pesa za KUINGIA na pesa za KUTOKA kwa mwezi mmoja.	10
baki	Pesa zinazobaki baada ya pesa zote za KUTOKA. BAKI = JUMLA KUINGIA − JUMLA KUTOKA.	10
bei	Pesa ambazo muuzaji anaomba kwa kitu.	3
benki	Biashara inayotunza pesa za watu na inayowakopesha watu pesa.	21
bidhaa	Vitu ambavyo watu wanatengeneza au wanalima, na wanauza.	1
chenji	Pesa ambazo muuzaji anakurudishia unapolipa zaidi ya gharama.	4
deni	Pesa ambazo bado lazima uzirudishe.	19
dharura	Jambo baya linalokuja ghafla na linahitaji pesa sasa.	20

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
dola ($)	Pesa inayotumika katika kitabu hiki. Tunaandika alama $ kabla ya namba: $40.	2
ghali	Kinagharimu pesa nyingi.	25
gharama	Pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.	3
hitaji	Kitu ambacho lazima mtu awe nacho ili aishi na awe na afya njema.	8
jedwali	Namba zilizopangwa katika safu mlalo na safu wima.	23
jumla	Viasi vyote vikijumlishwa pamoja.	2
kiasi	Pesa kiasi gani. Ni namba yenye alama ya dola, kama $40.	2
kikundi cha akiba	Kikundi cha watu wanaokutana, wanaoweka akiba pamoja na wanaokopeshana.	21
kitabu cha taslimu	Kitabu ambamo unaandika taslimu yote inayoingia na inayotoka.	14
kiwango	Riba kiasi gani kwa kila $100, kwa kila mwaka, mwezi au wiki.	22
kosa	Kitu ambacho mtu anaandika au anafanya vibaya.	15
kuchuma	Kupata pesa kwa kazi yako.	7
kudaiwa	Kuwa na deni kwa mtu. "Musa anadaiwa $100 na Ama."	19
kukagua	Kutazama kitu tena, ili kuona kwamba kiko sawa.	15

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
kukopa	Kupata pesa kutoka kwa mtu, na kuzirudisha baadaye.	18
kukopesha	Kumpa mtu pesa, na kuzipata tena baadaye.	18
kulipa	Kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi.	4
kumbukumbu	Maneno na namba tunazoandika, ili tuweze kuzisoma baadaye.	12
kupanda	Kwenda juu. Bei inapopanda, inakuwa kubwa zaidi.	16
kushuka	Kwenda chini. Bei inaposhuka, inakuwa ndogo zaidi.	16
kustahili	Thamani ya kitu, ikisemwa kwa pesa: "Yai moja linastahili $5."	5
kutosha	Kiasi sawa na gharama, au zaidi.	4
kutoza	Kumtaka mtu alipe kiasi. Mkopeshaji anatoza 10 katika kila 100.	25
kutumia pesa	Kutoa pesa kulipia vitu.	9
kuwa mara mbili	Kuwa kiasi mara mbili ya kilichokuwa. $100 inakuwa mara mbili: $200.	24
kuweka akiba	Kutunza pesa sasa, bila kuzitumia, ili uje kuzitumia baadaye.	20
lengo	Kitu unachowekea akiba.	20
mabadilishano	Watu wawili, kila mmoja anatoa kitu na kila mmoja anapata kitu.	1
mapato	Pesa zote za KUINGIA kwa mtu, ziwe zake.	7

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
mapema	Karibu na mwanzo wa muda; si kwa kuchelewa.	24
mkopaji	Mtu anayekopa.	18
mkopeshaji	Mtu anayekopesha.	18
mkopo	Pesa ambazo mtu mmoja anakopesha na mtu mwingine anakopa.	18
mnunuzi	Mtu anayetoa pesa, na anapata bidhaa au kazi kwa ajili yake.	3
mpango	Unachoamua kufanya, kabla ya kukifanya.	10
mshahara	Pesa ambazo mwajiri analipa kwa kazi, kwa siku, kwa wiki au kwa mwezi.	7
msimu	Kipindi cha mwaka, kama msimu wa mvua au msimu wa njaa.	16
muuzaji	Mtu anayetoa bidhaa au kazi, na anapata pesa kwa ajili yake.	3
mwajiri	Mtu anayemlipa mtu mwingine kwa kazi.	7
nafuu	Kinagharimu pesa kidogo.	25
nakala	Maneno na namba zilezile, zilizoandikwa mara ya pili. Kunakili ni kuziandika mara ya pili.	13
noti	Pesa iliyotengenezwa kwa karatasi.	1
pesa	Kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi.	1
riba	Bei ya kutumia pesa za mtu mwingine.	22

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
riba mchanganyiko	Riba juu ya kiasi cha kwanza na juu ya riba pia.	23
riba sahili	Riba juu ya kiasi cha kwanza tu.	23
risiti	Kumbukumbu ya malipo moja. Mtu anayepokea pesa anaiandika, au mashine inaichapisha.	13
safu mlalo	Mstari wa jedwali unaokwenda kwa upana, kutoka kushoto kwenda kulia.	23
safu wima	Orodha ya maneno au namba inayoshuka chini ya ukurasa.	14
sahihi	Jina lako, lililoandikwa kwa mkono wako mwenyewe, kwa njia yako mwenyewe.	13
salama	Si rahisi kupotea, kuibiwa au kuungua.	21
salio	Taslimu uliyo nayo baada ya kila mstari wa kitabu cha taslimu.	14
sarafu	Pesa iliyotengenezwa kwa chuma.	1
soko	Mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana.	3
takwa	Kitu ambacho mtu angependa kuwa nacho, lakini anaweza kuishi bila kitu hicho.	8
tarehe	Siku, mwezi na mwaka. Mfano: 3 Mei 2026.	12
taslimu	Pesa za sarafu na noti.	14
tele	Kwa wingi; zaidi ya kile watu wanachotumia: "Kuna maji tele."	5

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
thamani	Jinsi kitu kinavyofaa, na jinsi kilivyo vigumu kukipata.	5
tofauti	Kiasi kinachobaki unapotoa namba ndogo kutoka kwenye namba kubwa.	15
tumizi	Pesa unazotumia kwa kitu kimoja.	9
uchaguzi	Kuchukua kitu kimoja na kuacha kingine, wakati huwezi kupata vyote viwili.	8
upotevu	Pesa au vitu vinavyotumika kwa jambo lisilofaa.	9
ushahidi	Kitu kinachoonyesha kilicho kweli.	12

Kwa Mwalimu: maneno mengine mawili yana maana moja tu katika kitabu chote, lakini si Maneno Mapya. **Alama** ni kitu kinachosimama badala ya kitu kingine, kama $ au %. **Mkopeshaji binafsi** ni mkopeshaji ambaye kazi yake ni kukopesha pesa (Somo 18).